Держава Богдана Хмельницького. Як козаки створили республіку вільних людей

Оригінальна стаття на моєму Medium.

У 1569 році в Любліні кілька сотень шляхтичів і магнатів перекроювали карту Східної Європи. Вони не знали, що за дніпровськими порогами вже визріває сила, яка змінить історію набагато більше за їхні рішення.

Її звали козацтвом.

Коли навесні 1648 року Україною прокотилася звістка, що козацьке військо під проводом нового гетьмана громить коронні армії Речі Посполитої одну за одною — під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями — це не був просто черговий селянський бунт. Це був тектонічний зсув. Старий світ руйнувався, а на його уламках виникала нова політична сила.

Богдан Хмельницький, взявши до рук гетьманську булаву, миттєво зіткнувся з викликом: як хаос повстання перетворити на тривкий порядок? Мільйони селян, які палили панські маєтки, прагнули лише одного — свободи і помсти.

Але Хмельницький не мислив категоріями помсти. Він мислив категоріями архітектора.

> *Коли у 1648 році Богдан Хмельницький взяв все в свої руки, він першим ділом зробив те, на що не наважувалася жодна європейська монархія: повністю ліквідував кріпацтво. Усі жителі нової країни стали особисто вільними людьми.*

Хмельницький був жорстким прагматиком, а не лідером хаотичного бунту. Він розумів: країні потрібен бюджет і порядок. Тому він розділив суспільство за республіканським принципом: права прямо залежать від обов'язків.

Три способи служіння спільній справі

Суспільна піраміда нової держави, яку ми сьогодні називаємо Державою Війська Запорозького, трималася на трьох повноправних і чітко розмежованих станах.

1. Козаки — вільні озброєні підприємці.

Це були не найманці на державній зарплаті і не безправні рекрути, яких забирали в армію силою. Козак — це вільний, озброєний господар. Козаки жили в селах чи на хуторах, вирощували хліб, торгували, мали право голосу на загальних радах та підпорядковувалися виключно власному козацькому суду.

Державі вони не платили жодної копійки чи зернини. Замість цього вони сплачували найвищий "податок кров'ю": за перший звуком полковничої сурми козак зобов'язаний був осідлати свого власного бойового коня, взяти зброю (мушкет, шаблю, пістолі) і без вагань рушати в похід. Це була дивовижна швейцарська модель у самому серці Східної Європи: в мирний час — спокійний цивільний бізнес та плуг, у часи війни — залізна дисципліна та шабля.

> *Хмельницький суворо обмежував доступ до цього престижного стану.*

Він розумів: якщо записувати в козаки всіх підряд, держава миттєво збанкрутує, адже не буде кому платити грошові податки до казни.

2. Посполиті (Вільні селяни): Економічний тил

Селяни в козацькій державі також були особисто вільними людьми. Навіть найбідніший прошарок селян — підсусідки, які не мали своєї ріллі й орендували хати у заможних козаків — залишалися юридично вільними громадянами, які працювали за контрактом (за частину врожаю), а не під батогом польського пана. Всі без винятку селяни мали право вільно володіти майном, землею та змінювати місце проживання. Проте вони не брали до рук зброю і не ризикували життям у кривавих битвах.

> *Філософія Хмельницького була простою: якщо ти не проливаєш кров на полі бою — ти фінансуєш тих, хто це робить.*

Селяни сплачували чітко визначені грошові та натуральні податки до Генерального скарбу (державної казни). На ці кошти утримувалася важка артилерія, будувалися фортеці, закуповувався дефіцитний порох.

3. Міщани: Автономні острови європейського бізнесу

Жителі великих міст та професійні гільдії (цехи ковалів, зброярів, шевців, купців) складали окремий міський стан. Великі міста (як-от Київ, Полтава, Чернігів, Переяслав) міцно трималися за своє Магдебурзьке право — середньовічну систему європейського міського самоврядування.

Міста функціонували як автономні республіки всередині козацької держави. Козацька

старшина та полковники не мали жодного права втручатися в їхні внутрішні справи чи судити городян. Містом керував виборний магістрат та мер (війт). Ремісники та купці платили мито від торгівлі та оренди шинків безпосередньо до міського та державного скарбів. У далекі походи міщани не ходили, але під час ворожої облоги кожен професійний цех мав свою іменну вежу або ділянку фортечної стіни, яку ремісники захищали зі зброєю в руках.

> *У той час, коли більшість людей Європи народжувалися підданими королів, царів чи панів, в Україні виникла держава, де особиста свобода поєднувалася з відповідальністю перед спільнотою.*

Козацька Україна не будувалася на поділі людей на панів і кріпаків. Різні стани мали різні обов'язки, але всі вони були частиною однієї спільної справи. Саме ця рівновага між свободою та обов'язком і стала головним спадком Козацької республіки.

Полки, що стали областями

Сучасна людина, вихована на підручниках XX століття, під словом "полк" автоматично уявляє суто військову одиницю — масу озброєних солдатів (від 1000 до 3000 осіб), муштру і військові накази. Через це виникає хибне враження, ніби козацька Україна була величезним озброєним табором.

Проте у XVII столітті Богдан Хмельницький наповнив це слово абсолютно іншим, державницьким змістом. Хмельницький скасував польські воєводства і розділив територію на полки. Адміністративна карта нової держави повністю збігалася з військовою.

• *Полк як область*: Це була велика адміністративно-територіальна одиниця (аналог сучасної області). Наприклад, Полтавський полк чи Київський полк — це були чітко окреслені на карті кордони із містами, селами, цивільними судами, митницями та податковою системою.

• *Сотня як район*: Відповідно, сотні всередині полку були не просто загонами зі ста бійців, а адміністративними районами навколо містечок.

Відповідно і полковник чи сотник були не просто військовими командирами. У мирний час вони керували краєм, стежили за збиранням податків, відповідали за правопорядок і судочинство. Лише під час війни вони очолювали мобілізованих чоловіків цієї області.

Так козацька держава створила надзвичайно ефективну систему управління, де одна й та сама структура служила і для захисту країни, і для її повсякденного життя. У світі, де багато держав потерпали від громіздкої бюрократії, це давало козацькій Україні значну перевагу.

Генеральна старшина: уряд Козацької республіки

Архітектура полків і сотень потребувала людей, які підтримували б у русі весь державний механізм. Саме для цього існувала Генеральна старшина — уряд козацької держави.

На чолі стояв *гетьман*, який поєднував функції президента, головнокомандувача та головного дипломата країни. Проте він не був одноосібним володарем. Поруч із ним діяла команда урядовців, кожен із яких відповідав за окрему ділянку державного життя.

Найвпливовішою особою після гетьмана був *генеральний писар*. Він керував Генеральною військовою канцелярією, вів дипломатичне листування, приймав іноземних послів і зберігав державну печатку. Сучасною мовою його можна назвати одночасно керівником урядової канцелярії та міністром закордонних справ. Саме цю посаду обіймав Іван Виговський — один із найталановитіших дипломатів свого часу.

За військо та його забезпечення відповідав *генеральний обозний*. У його руках перебували артилерія, фортифікації, запаси зброї, пороху та провіанту. У разі потреби він міг перебрати на себе й командування армією. Сучасною мовою — це міністр оборони та логістики.

Генеральний суддя очолював найвищий суд держави, розглядаючи найважливіші кримінальні, цивільні та політичні справи.

Генеральний підскарбій керував казною, стежив за податками, митом і державними фінансами.

Окрему роль відігравали *генеральні осавули* — найближчі помічники гетьмана у військових справах. Вони перевіряли готовність полків, контролювали дисципліну та виконували функції своєрідного генерального штабу.

Поруч із ними діяли *генеральний хорунжий* і *генеральний бунчужний*. Вони не лише охороняли головні символи влади, а й виконували особливо важливі доручення, від яких інколи залежала безпека всієї держави.

Міністерство інформації та кузня кадрів

Армія могла виграти битву. Полкова адміністрація могла збирати податки. Але для існування держави цього було замало. Люди повинні були знати, що нова влада законна, справедлива і створена надовго.

Саме тут незамінним союзником Богдана Хмельницького стала Православна Церква.

У грудні 1648 року Київ зустрів переможного гетьмана як визволителя. Єрусалимський патріарх Паїсій та київський митрополит Сильвестр Косів урочисто привітали його на Золотих воротах, і публічно оголосили його “новим Мойсеєм” та визволителем усього руського народу.

Це був фантастичний піар-хід: в очах тогочасного релігійного світу Хмельницький миттєво перетворився з “ватажка повсталих бунтівників” на легітимного правителя, обраного Богом. Для людей XVII століття це мало величезне значення.

Церква стала головним “інформаційним міністерством” країни. Оскільки газет не існувало, саме священники з амвонів храмів щонеділі читали гетьманські універсали, пояснювали населенню рішення Генерального уряду, піднімали бойовий дух та закликали підтримувати козацьке військо. Натомість Хмельницький гарантував Церкві економічний захист та повну автономію.

Але не менш важливою була інша роль Церкви. Саме монастирі та Києво-Могилянська колегія стали головною кузнею освічених кадрів для молодої держави. Майбутні писарі, дипломати, судді й урядовці вивчали там латину, право, риторику та іноземні мови. Без цієї

інтелектуальної еліти козацька адміністрація навряд чи могла б ефективно керувати величезною територією.

Монахи та вищі ієрархи Церкви стали також ідеальними секретними дипломатами Хмельницького. Користуючись своїм релігійним статусом, вони безперешкодно перетинали європейські кордони — з Польщею, Московією чи Трансильванією — під приводом "справ віри", перевозячи у своїх рясах найтаємніші шифровані листи гетьмана.

Богдан Хмельницький: Стратег, а не месник

І тут ми підходимо до головного міфу, який століттями просувала імперська пропаганда, намагаючись здрібнити масштаб постаті Хмельницького. Нам розповідали казку, ніби Національно-визвольна війна спалахнула випадково, через суто побутову образу — мовляв, польський підстароста Даніель Чаплинський наїхав на хутір Суботів, розграбував майно, до смерті забив малого Богданового сина і забрав його жінку. І от розлючений сотник від розпачу втік на Січ і підняв бунт.

Це свідома примітивізація історії. Звичайний скривджений хуторянин не здатний за кілька місяців створити державу та перекроїти карту Європи. Напад Чаплинського справді став важким ударом для гетьмана. Але пояснити ним початок грандіозної війни так само смішно, як пояснити Французьку революцію чиєюсь особистою образою.

На той час Хмельницький не був пересічним козаком. Освічений шляхтич, військовий і дипломат, він добре розумів слабкості Речі Посполитої та настрої українського суспільства. Богдан Хмельницький був випускником елітної Єзуїтської колегії, королівським офіцером, який пройшов тридцятирічну європейську війну (і навіть командував козаками під французьким Дюнкерком). Він мислив категоріями великої геополітики. Напад на його хутір став не причиною війни, а ідеальним приводом *(casus belli)*.

Хмельницький блискуче використав свій прецедент як політичний маніфест. Він продемонстрував усьому козацтву та руській шляхті очевидне: "Якщо навіть мене — королівського офіцера та шляхтича — закон не здатний захистити від магнатського свавілля, то ви всі приречені на рабство". Це миттєво консолідувало суспільство.

Перед тим, як зробити свій перший відкритий хід у 1648 році, він провів гігантську, глибоко законспіровану підготовчу роботу, яка тривала не один місяць, а може й рік:

• Дипломатичний прорив: За спиною у Варшави таємно уклав стратегічний військовий союз із Кримським ханством, забезпечивши козацьку армію критично важливою кіннотою.

• Мережа агентів: Організував глибоке підпілля по всій Україні для збору розвідданих та підготовки одночасних повстань у полкових містах.

• Мобілізація Січі: Завчасно підготував козацькі низи на Запоріжжя, перетворивши Січ на головний таран майбутньої війни.

Він не діяв на емоціях. Він діяв як архітектор суверенного простору, який просто чекав на ідеальний геополітичний момент — смерть польського короля, накопичення внутрішнього гніву народу та готовність татар до союзу.

Унікальний корпоративний проект XVII століття

Козацька Республіка Богдана Хмельницького була унікальним живим організмом раннього модерну. Вона не була схожа на тогочасну Річ Посполиту, де панувало анархічне свавілля магнатів, які чхали на закони власного короля. І він був абсолютною, полярною протилежністю дикому Московитському царству, де абсолютно всі — від найбагатшого боярина до останнього кріпака — були безправними рабами царя (“холопами перед лицем государя”).

> *Хмельницький побудував прагматичну, збалансовану “націю в зброї”:*

• Армія (козаки) тримала оборону, управляла регіонами (“полками”) і платила за свободу кров’ю;

• Бізнес (міщани та ремісники) розвивав економіку під захистом європейського Магдебурзького права;

• Агросектор (вільні селяни) годував країну і фінансував державну скарбницю;

• Інтелектуали (духовенство) забезпечували освіту, законність та міжнародну підтримку (від Швеції до Османської імперії).

Ця модель дивовижно нагадує концепції сучасних стійких воєнізованих демократій. Але століттями імперська пропаганда — як московська, так і польська — намагалася переконати світ, що українці ніколи не мали хисту до державотворення.

Нашу першу солідарну державу XVII століття зневажливо охрестили “Гетьманщиною”. У сучасному вусі цей суфікс *-щина* відлунює чимось несерйозним, хаотичним та анархічним — нарівні з махновщиною чи отаманщиною.

> *Проте історія свідчить про зовсім інше: козаки збудували справжню державу — одну з найпрогресивніших, наймічніших і найсправедливіших мілітарних республік тогочасної Європи.*

Можна сперечатися про її недоліки. Можна згадувати внутрішні конфлікти, війни та помилки. Але важко заперечити інше: У середині XVII століття українці не лише боролися за свободу. Вони намагалися побудувати суспільство, де свобода поєднувалася з відповідальністю, а влада мала служити спільній справі.

> *Це була унікальна модель держави, створена генієм Богдана, яка у світовій історії повинна закріпитися під гордим і законним ім’ям — Держава Хмельницького (власне так, як вчать у світі про “Імперію Карла Великого” чи “Державу Александра Македонського”). Без жодних недоречних, штучних та принизливих назв.*

І, можливо, саме в побудові цієї Держави полягає найважливіший спадок Богдана Хмельницького.

© O. Berezowska, 2026

Від Олега до Богдана. Подорож від варягів і віча до козацької держави.

Частина 1. Корпорація Рюриковичів: Як візантійські федерати намагалися приборкати Русь

Менеджери у варязьких шоломах: Як нас змусили вірити в “сакральних засновників”

Коли ми відкриваємо класичний підручник з історії, перед нами постає велична і майже релігійна картина. Родоначальники “давньоруської державності” — Рюрик, Олег, Ігор, Святослав — змальовані як сакральні постаті, майже напівбоги, які прийшли в дикі ліси Східної Європи, щоб принести сюди світло цивілізації, закону та порядку. Царська, радянська, а за ними й сучасна російська пропаганда збудували на цьому міф про те, що влада на цих землях завжди була священною, походила виключно “згори”, а народ був безформною масою, здатною лише на покору.

Але якщо відкинути ідеологічний туман, прибрати романтику середньовічних літописів, які ретельно переписувала і цензурувала Москва, та поглянути на факти крізь призму здорового глузду і європейського права, відкривається зовсім інша, приголомшлива реальність.

Славетна “династія Рюриковичів” ніколи не була сакральним джерелом нашої державності. Насправді це була іноземна Військово-торгова Корпорація (своєрідна “Ост-Індська компанія”

раннього Середньовіччя), а самі князі були найнятими топ-менеджерами на жорсткому фінансовому контракті.

Ба більше, головним інвестором та замовником цього бізнес-проекту виступав найбільший банк і геополітичний гравець тогочасного світу — Візантійська імперія. Варязька корпорація прийшла на наші землі не "володіти й правити безправними дикунами", а відпрацьовувати візантійські субсидії, охороняти транзитні шляхи та постачати сировину в Константинополь.

І на цьому шляху "директори" у варязьких шоломах наштовхнулися на запеклий опір місцевих акціонерів — руського Віча, вільної громади воїнів-сіячів, які вважали себе господарями своєї землі й не збиралися ставати рабами чужинців.

Лінгвістичний доказ: Чому "Варяг" — це контрактник, а не національність

Щоб остаточно розібратися в природі цієї середньовічної корпорації, нам потрібно увімкнути мовний детектор брехні. Російська імперська історіографія століттями намагалася представити "варягів" як окремий етнос або шляхетне плем'я, яке принесло державність "меншовартісним слов'янам". Проте лінгвістика дає зовсім іншу, суто юридичну відповідь.

Слово "варяг" не має жодного відношення до генетики чи національності. Воно походить від давньоісландського кореня *várar*, що в перекладі означає "клятва", "обітниця" або "урочистий договір".

Відповідно, скандинавське слово *væringjar* (варанги, або у нашому вимові — варяги) — це буквально "ті, хто пов'язані клятвою". Це була не нація, а військово-торгова гільдія, закрита корпорація професійних найманців та комерсантів. Вони складали присягу (клятву) і виконувати певну роботу за конкретні гроші.

Головним роботодавцем, який купував ці клятви-варанги, була Візантійська імперія. Константинополь використовував варягів як особистий спецназ *(Varangian Guard)* та як федератів — прикордонну варту на далеких заставах.

Коли ми відкриваємо оригінальні тексти перших договорів "Русі" з Візантією (Олега, укладеного приблизно на початку X століття, та Ігоря 944 року), ми бачимо класичні контракти військового підряду. Чорним по білому там записано обов'язки київських варягів перед імперією:

• Охороняти візантійські володіння в Криму (Херсонес) від нападів степовиків.
• Не пускати "чорних болгар" грабувати землі кесаря.
• Патрулювати річкові артерії Дніпра, забезпечуючи "зелений коридор" для стратегічних товарів (хутра, воску, рабів) до ринків Царгорода.

За це Корпорація Рюриковичів отримувала від Константинополя колосальні "роялті": мішки із золотом, шовк ("паволоки"), безкоштовні лазні, харчування та безмитні пільги в імперській столиці.

Варяги на Русі були класичними проксі-агентами Візантії. Вони сіли на Дніпрі не з патріотичних почуттів до цієї землі, а тому, що отримали від імператора монополію на

утримання “річкового бізнесу”. Проте, прибувши на місце, “менеджери у шоломах” виявили, що ці річки та ліси вже мають своїх законних господарів — озброєну Федерацію Громад.

Місцеві “акціонери”: Руські міста та їхній внутрішній устав

Варязькі топ-менеджери, які звикли диктувати свої умови по всій Європі, на наших землях наштовхнулися на унікальну політичну систему. Російські підручники описують тогочасне місцеве населення як безпорадних “гречкосіїв”, які тремтіли перед першим-ліпшим вікінгом. Але археологія та європейські хроніки малюють зовсім іншу картину.

Скандинави називали наші землі Гардарікі — “країна міст”. Це була гігантська мережа укріплених городищ, кожне з яких було фінансовим, ремісничим і безпековим центром для навколишніх сіл. Тут жила самодостатня і небезпечна цивілізація — воїни-сіячі.

Ці люди не знали, що таке податки, і не мали над собою деспотичних царів. Вони були виховані на багатовікових традиціях прямої демократії. Візантійські історики (зокрема Прокопій Кесарійський) ще за століття до Рюрика зі страхом описували цей устрій: *“Ці племена не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисно чи шкідливо, вони міркують спільно”*.

У кожній такій громаді діяв суворий внутрішній устав:

• Віче — верховний орган влади. Це не були хаотичні збори, це був “сенат” вільних людей, які мали право носити зброю.

• Меч поруч із плугом: Вільний господар у мирний час орав землю, але в разі небезпеки миттєво ставав у стрій. Громада була озброєною і здатною захистити свою “справу”.

• Звичаєве право (майбутня Руська Правда): Система законів, що базувалася на честі та відшкодуванні збитків. Вона захищала гідність вільної людини і не знала смертної кари чи катувань — речей, абсолютно немислимих для республіки рівних.

Коли Корпорація Рюриковичів прибула на Дніпро, її першою мовою був меч. Щоб закріпитися в Києві, Олег вбив місцевих очільників громади Аскольда і Діра. Але дуже швидко з’ясувалося, що це не допомогло. Підкорити чи роззброїти численні громади вздовж великого торгового шляху було надто складно й дорого. Ці громади задовго до варягів торгували з Візантією, мали власну еліту та добре розуміли ціну своєї участі в спільних підприємствах. Тож норманам довелося піти іншим шляхом і укласти з місцевими акціонерами тимчасовий альянс — “ряд” (договір).

Варяги зобов’язалися виконувати роль зовнішнього військового щита (зокрема проти хазар), а Громада пообіцяла забезпечувати їх харчами та логістикою. Це був взаємовигідний бізнес-проект, де джерелом влади залишалося Віче.

Але дуже швидко варязькі менеджери вирішили, що вони — одноосібні власники цієї землі. І Корпорація отримала свій перший жорсткий внутрішній аудит.

Криза 945 року: Коли топ-менеджер переплутав пай із рабством

Співіснування Громади та Варязької Корпорації трималося на простому економічному

розрахунку. Прийшовши на руські землі, Рюриковичі запропонували місцевим громадам нові умови безпеки. Логіка була суто комерційною: “Від сьогодні ви більше не платите хозарам. Ви не даєте їм нічого. Натомість ви фінансуєте нас, а ми стаємо вашими “зубами” і назавжди знімаємо хозарську загрозу”.

Для Громади це був зрозумілий договір — пай у спільній безпеці. Вони погодилися виділяти варягам частину свого ресурсу (мед, хутро, віск, пшениця), який варяги потім везли на продаж до Візантії. Цей щорічний збір отримав назву “полюддя”. Але варязькі найманці швидко забули, що вони — лише найнята охорона.

У 945 році стався перший грандіозний збій у цій системі. Ігор, генеральний директор Корпорації, пішов на полюддя до землі деревлян. Зібравши визначену договором суму, він піддався жадобі своєї дружини, якій не вистачало грошей на візантійську розкіш. Ігор повернувся до деревлянської громади і нахабно зажадав “другої данини” — поза рамками будь-яких угод.

Реакція вільної Громади була блискавичною, раціональною та суто юридичною. Деревляни не злякалися і не побігли ховатися. Вони скликали Русь (свій Сенат вільних людей) і винесли законний вирок. Літопис зафіксував слова, які тоді пролунали на Вічі: *“Якщо внадиться вовк до овець, то виносить усе стадо, якщо не вб’ють його; так і цей: якщо не вб’ємо його, то він усіх нас погубить”*.

Деревляни судили Ігоря за своїм прадавнім усним правом. Він прийшов не як князь-захисник, а як кримінальний злочинець, “вовк”, що порушив священний контракт та зазіхнув на майно вільних людей. Вільні господарі взялися за мечі, розбили загін Ігоря, а самого князя стратили.

Це було перше в нашій історії задокументоване “розірвання контракту” через силу. Громада жорстоко, але справедливо довела Корпорації: джерелом сили й закону на цій землі є озброєний народ, а не зайд-виконавець.

Реформи Ольги та “Святослав-найманець”: Як Корпорація відпрацьовувала візантійські субсидії

Страта князя Ігоря поставила Варязьку Корпорацію на межу банкрутства й фізичного знищення. Його вдова, княгиня Ольга, зробила правильні висновки і продемонструвала видатні навички кризового менеджменту. Вона зрозуміла: якщо продовжувати грати в деспотію та грабувати озброєний народ, Корпорацію просто виріжуть.

Ольга пішла на компроміс із руським Вічем і провела першу в нашій історії податкову реформу. Вона назавжди ліквідувала хаотичне “полюддя” (наїзди рекету) і ввела чіткі європейські правила гри:

• Уроки — фіксований розмір внеску на спільну безпеку, який не мав права порушувати жоден князь.

• Погости — спеціальні адміністративні пункти, куди Громада сама привозила свою частку. Князь більше не топтався зі своїм військом по хатах вільних господарів.

Ця реформа легалізувала Корпорацію Рюриковичів, зробивши її частиною місцевого законодавства. Проте, отримавши стабільний тил, Корпорація знову згадала про свого головного замовника — Візантію. І найкращим “оперативником” імперії став син Ігоря та Ольги — Святослав Хоробрий.

Підручники малюють Святослава як “славного лицаря”, але з точки зору геополітики Громади він був “найманцем року” на службі у Царгорода.

У 965 році Святослав здійснює свій найгучніший військовий тріумф — повністю знищує Хозарський каганат. Для військової слави Корпорації це був успіх. Але для безпеки руської Громади це перетворилося на катастрофу. Хозарія була “дамбою”, яка століттями стримувала дикі азійські орди. Зруйнувавши цю дамбу, Святослав оголив увесь східний кордон. На руські землі хлинув справжній жах — печеніги.

Чому ж Святослав це зробив? Бо діяв за класичним проксі-контрактом. Наступний його крок це остаточно доводить. У 967 році візантійський імператор Никифор Фока підкуповує Святослава, відправивши йому до Києва мішок із 450 кілограмами золота. Мета підмови — змусити його напасти на Болгарське царство, яке загрожувало Візантії.

Святослав, засліплений жадобою здобичі, бере золото, забирає найкращих воїнів Громади і йде воювати на Балкани. Він настільки захопився чужою війною, що навіть заявив, що хоче перенести столицю з Києва на Дунай.

Поки “генеральний директор” Корпорації відпрацьовував візантійські субсидії, печеніги прорвали порожній кордон і взяли в облогу беззахисний Київ. Літопис зберіг унікальний докір, який київська Громада (через Віче та княгиню Ольгу) висловила Святославу, коли той повернувся: *“Ти, князю, чужої землі шукаєш і дбаєш про неї, а свою покинув…”*. Це був голос акціонерів, які прямо звинуватили найнятого менеджера у зраді інтересів “Спільної Справи” (Русі).

Фінал Святослава був закономірним для найманця. Коли він став непотрібним і занадто небезпечним, Візантія просто закрила контракт. Греки підкупили печенізького хана Курю, який у 972 році підстеріг Святослава на дніпровських порогах і зробив із його черепа кубок для вина. Наочний урок того, що буває, коли військова еліта міняє безпеку власної Громади на золото імперій.

Частина 2. Геополітичний шантаж X століття: Як Володимир переграв Візантію та Папу Римського

Паніка у Царгороді: Як Папа Римський ледь не випередив Візантію

Коли ми читаємо у шкільних підручниках про хрещення Русі у 988 році, перед нами постає романтична кулінарно-естетична казка. Нам розповідають, як князь Володимир сидів у Києві, приймав послів різних релігій, ніби обирав страву в ресторані, а потім відправив бояр до Константинополя, ті побачили красу візантійських церков, і доля Східної Європи була вирішена за принципом “де гарніше співають”.

Цю солодку байку вигадали пізніші церковні хроністи, щоб приховати під позолотою

сакральності цинічну, жорстку та неймовірно захопливу геополітичну шахівницю X століття. Насправді у “генерального директора” Військово-торгової Корпорації Рюриковичів не було жодного вибору — його релігійне рішення було продиктоване фінансовим контрактом, загрозою втрати ринків та… панікою у самому Константинополі.

Справжнім, але прихованим мотором подій 988 року був польський фронт.

За 22 роки до хрещення Києва, у 966 році, польський князь Мешко I приймає християнство від Риму. Папська сфера впливу та латинські місіонери моментально підходять впритул до західних кордонів руських громад. Володимир щойно у 981 році відвоював загарбані Мєшком Червенські городи, і над його Корпорацією нависла смертельна загроза. Якщо місцеві громади на західних рубежах почнуть приймати хрещення від латинських священників Ватикану, ці багаті території ментально й політично відпадуть до Польщі та Риму. Корпорація втратить контроль над найважливішими західними торговими шляхами.

Але ще більший жах панував у самому Царгороді (Константинополі). Візантійські імператори з жахом спостерігали, як Римський Папа стрімко завойовує Східну Європу: спочатку германці, потім чехи, тепер поляки. Якщо Ватикан встигне охрестити ще й гігантську, багату “країну міст” — Гардарікі, Візантійська імперія опиниться в повному геополітичному та економічному оточенні Римської церкви.

Імперія на той момент тріщала по швах: на Балканах її терзали болгари, а всередині країни спалахнув запеклий військовий бунт генерала Варди Фоки, який прагнув скинути законних імператорів-співправителів Василія II та Костянтина VIII.

Візантія опинилася на межі загибелі, а Папа Римський уже заглядав у вікна руських громад. Царгороду терміново потрібен був сильний, нещадний союзник зі своєю армією, щоб перехопити ініціативу у Ватикану в останній момент. І імператор надіслав до Києва відчайдушний сигнал про допомогу, підкріплений мішками з золотом.

Пастка для імператора: шлюбний ультиматум

Отримавши відчайдушний сигнал із Царгорода, Володимир опинився в ситуації, яка відкривала перед його Корпорацією небачені історичні перспективи. Візантійський імператор Василій II благав про військову допомогу: бунтівні війська генерала Варди Фоки стояли вже під самими стінами Константинополя. Імперія була готова платити будь-яку ціну.

Володимир відправив на допомогу імператору 6-тисячний корпус лютих варязьких бійців (які згодом і сформували кістяк знаменитої Варязької гвардії), які вщент розгромили бунтівників під Хрисополем. Але натомість “гендиректор” виставив ультиматум, від якого у грецьких дипломатів відняло мову: Володимир зажадав руки рідної сестри імператора — принцеси Анни.

Для Візантії це був цивілізаційний шок. Віддати порфірородну принцесу за сина “рабині Малуші”, якого в Царгороді вважали просто лідером небезпечних федератів?

Візантійці чудово вивчили історію Великого переселення народів. Вони пам’ятали V століття, коли легендарний король вандалів Гейзеріх видав внучку римського імператора заміж за свого сина, диктуючи умови колись могутній імперії. З того часу Царгород зарікся віддавати

принцес порфіродної крові (тих, що народилися в особливій Пурпуровій залі імператорського палацу) іноземним “варварам”. Для Візантії це було питанням вищого сакрального престижу.

Імператор Василій II спробував затягнути час. Придушивши бунт руськими руками, греки вирішили обдурити свого київського підрядника, сподіваючись, що той задовольниться черговою порцією золота та паволок і забуде про шлюб.

Вони просто не знали, з ким мають справу. Володимир мислив як системний гравець. Йому потрібен був шанс стати повноцінним правителем. Він зрозумів, що Корпорацію намагаються ошукати, і миттєво вжив заходів, які змусили імператора здригнутися.

Облога Корсуня: Мова сили та закриття контракту

Коли Царгород вирішив “кинути” київського підрядника, Володимир увімкнув мову, яку імперії розуміли найкраще — мову військової сили.

Він не став писати дипломатичних нот. У 989 році флот Варязької Корпорації з’являється під стінами Корсуня (Херсонеса) — головної військово-морської та фінансової бази Візантії в Криму. Це був прямий удар по найчутливішому органу імперії — її гаманцю. Через Корсунь ішов увесь візантійський імпорт із північних земель, тут зберігалися колосальні багатства та продовольчі запаси.

Облога міста була довгою та жорстокою. Володимир заблокував водогін, перекривши місту доступ до води, і Корсунь здався. Взяття цієї фортеці повністю змінило баланс сил: Володимир перехопив у Візантії контроль над усім Чорноморським узбережжям.

Після цього “гендиректор” Корпорації відправив до Константинополя ультракороткий меседж: “Ось, я взяв ваше славне місто. Чув я, що у вас є сестра-дівчина, і якщо не віддасте її за мене, то зроблю вашій столиці те саме, що й цьому місту”. Це був шедевр військово-політичного шантажу.

І тоді візантійці вигадали хитрий геополітичний запобіжник: шлюб з імператорською родиною можливий лише тоді, коли “варвар” приймає “ідеологічний софт” імперії — її віру.

Володимир, не розгубившись, виставив чіткі умови:

1. Дівчину — вперед: Принцеса Анна негайно вирушає до Корсуня, де відбудеться весілля.

2. Формальне хрещення: Володимир погоджується охреститися прямо в Корсуні, виконуючи “технічну вимогу” візантійського протоколу, щоб увійти до світового клубу монархів.

3. Крим як викуп: Корсунь повертається Візантії не просто так, а як “весільний дарунок” від Володимира своїй новій нареченій, але під жорсткі гарантії збереження за Києвом усіх торгових преференцій.

Імператор Василій II, затиснутий у кут погрозою штурму Константинополя, капітулював. Принцесу Анну зі сльозами на очах відправили на кораблі до Криму.

Володимир охрестився, отримав статус зятя наймогутнішого імператора планети і повернувся до Києва переможцем і повноправним правителем держави. Він довів, що його

країна не приймає віру як підданий від володаря, вона забирає її як трофей на власних, диктованих силою умовах.

Подвійна гра з Ватиканом: Шантаж після хрещення

Ставши законним зятем візантійського імператора та офіційно “впровадивши” християнство східного зразка, Володимир найменше намагався бути слухняним васалом Константинополя. Він діяв як прагматичний керівник Корпорації, який чудово розумів: монопольна залежність від одного інвестора (Візантії) — це фінансова пастка.

Тому одразу після подій 988 року Володимир починає вести тонку та небезпечну подвійну гру. Поки візантійські архітектори будували Десятинну церкву в Києві, князь відкриває таємний дипломатичний канал із Ватиканом.

Літописи та західноєвропейські хроніки зафіксували регулярний рух послів між Києвом та Римом у період з 988 по 1000 роки:

• У 988 році, одразу після Корсунської епопеї, до Володимира прибувають посли від Папи Римського.

• У 991 та 994 роках Володимир відправляє свої офіційні місії до Риму.

• У 1000 році папські легати знову приїжджають до Києва з військово-політичними пропозиціями.

Навіщо Володимир це робив, якщо вже вибрав Візантію? Це був класичний дипломатичний шантаж Царгорода. Поруч, на західних кордонах, Польща Болеслава Хороброго стрімко розширювала свій вплив під опікою Папи. Володимир тримав Ватикан як козир у рукаві, постійно натякаючи грекам: “Якщо ви спробуєте обмежити наші пільги на ринках Константинополя, чи почнете втручатися у внутрішні справи наших громад, я в будь-який момент можу змінити “ідеологічного провайдера” і розвернути всю Русь у бік Риму”.

Ця балансуюча політика дозволила Русі зберегти абсолютну фінансову та політичну незалежність від Візантійської імперії. Володимир використав християнство не для того, щоб підкоритися Царгороду, а для того, щоб вибити для своєї держави “золоту акцію” у вищій лізі європейської політики. Він забезпечив західні кордони, закрив питання з Польщею і змусив Візантію рахуватися з Києвом як із рівним партнером.

Пакет “Диктатура” проти Руського Віча: Чому Корпорація все одно програла Громаді

Навіщо взагалі Володимиру знадобився цей складний, кривавий та дорогий імпорт візантійського християнства? Відповідь криється не у площині духовності, а у спробі внутрішнього рейдерства. Володимиру потрібен був новий “ідеологічний софт” для приборкання руського Віча.

Візантійська модель християнства пропонувала ідеальну для будь-якого тирана концепцію — цезаропапізм. У Візантії імператор був не просто світським правителем, він був намісником Бога на землі та главою церкви. Головна формула цього пакету: “Немає влади не від Бога”, а

кожен, хто бунтує проти царя — бунтує проти Творця.

Володимир прагнув імпортувати цю ідею в Київ, щоб назавжди зламати хребет горизонтальній системі воїнів-сіячів. Він мріяв замінити руський устрій, де “кожен є сенатором”, на візантійську вертикаль, де всі є підданими єдиного центру. Хрещення “вогнем і мечем” (як-от у Новгороді, де варяги Путята і Добриня буквально палили місто, щоб змусити людей хреститися) було спробою Корпорації провести примусову націоналізацію влади та роззброїти Віче на ментальному рівні.

Але тут Варязька Корпорація знову прорахувалася. Наша Громада виявилася сильнішою за візантійські канони. Вона прийняла нову віру, але повністю переформатувала її під свій прадавній вічевий код:

• Виборність: Слов’янські громади століттями зберігали право самостійно обирати собі керівників на Вічі, що категорично заперечувало візантійську імперську ієрархію.

• Збереження Звичаєвого Права: Онук Володимира, Ярослав Мудрий, кодифікував закони у “Руській Правді”. У цьому кодексі не було жодного візантійського канону про страти чи катування. Громада захистила своє право жити без деспотії.

• Віче залишилося живим: Князі й надалі були змушені укладати “ряд” (договір) із містами, а вічовий дзвін продовжував збирати озброєних господарів для вирішення Спільної Справи (Русі).

Володимир переграв Візантію та Папу Римського на зовнішній арені, але всередині країни Корпорація так і не змогла приборкати Громаду. Візантійський пакет “Диктатура” в Україні просто не прижився, бо наш генетичний код волі розчинив імперські догми, залишивши владу горизонтальною та договірною.

Варяги зуміли продати Візантії захист від кочівників, використовуючи ресурси українських громад, а самим громадам — захист від хозар, використовуючи візантійські гроші та зв’язки. Це був справжній міжнародний венчурний бізнес раннього Середньовіччя.

Але найбільший креатив проявила наша Громада, яка дозволила цим хлопцям думати, що вони тут головні, але при цьому змусила їх повністю перейняти місцеву мову, культуру та кодекс честі наших воїнів (і це повториться потім і з Литвою).

Частина 3. Козацький міф: Як воїни-сіячі переписали варязький статут

Повернення “сенаторів-сіячів”

Коли у XVII столітті європейські мандрівники та дипломати потрапляли на Запорозьку Січ, вони застигали в німому подиві. Посеред Східної Європи, де з одного боку розросталася кріпосницька деспотія Москви, а з іншого — панувала жорстка феодальна ієрархія, раптом виникла ідеальна військова республіка. Європейці бачили тут вільних людей, які самі обирали своїх лідерів, голосували на площах, читали латиною і миттєво бралися за зброю без жодного наказу монарха.

Радянські та російські підручники намагалися представити козаків як “селян-утікачів”, які просто ховалися в плавнях від панщини. Але ця теорія розсипається, щойно ми вмикаємо

цивілізаційний аналіз.

Козацтво не виникло на порожньому місці. Це був геніальний історичний синтез двох сил, які колись створили Русь. Козаки взяли військовий креатив і морську мобільність у варягів, але наповнили їх прадавнім руським змістом — традиціями нашої вільної Громади.

Фактично, козаки здійснили грандіозне історичне повернення. Вони відтворили код Русі, але з однією кардинальною відмінністю: тепер їм більше не були потрібні іноземні "менеджери у шоломах" (Рюриковичі) чи візантійські інвестори. Вони самі стали і професійною армією, і повноправними господарями своєї "Спільної Справи" (Res Publica).

Козацька Чайка стала прямим спадкоємцем варязького Дракара, а Козацька Рада — точним відновленням прадавнього Віча, де кожен воїн знову став Сенатором своєї землі.

Чайки проти Дракарів: Варязький військовий креатив на Чорному морі

Військова тактика козацтва на воді вражала тогочасних європейських адміралів своєю унікальністю. Проте, якщо прибрати нашарування епох, стає очевидним: запорожці не вигадували велосипед. Вони взяли готовий, відточений століттями військовий креатив варягів і адаптували його під нові реалії вогнепальної зброї.

Козацька чайка — це прямий цивілізаційний нащадок варязького дракара чи лодії.

• Конструкція свободи: Як і варязькі кораблі, чайка була безпалубним, легким і надзвичайно маневровим судном. Її довжина складала близько 20 метрів, а будували її з суцільного стовбура дуба чи верби, нарощуючи борти дошками.

• Прихована загроза: Завдяки низьким бортам чайку було майже неможливо помітити в морі здалеку. Козаки використовували перевірену варязьку тактику: вони підкрадалися до величезних, неповоротких турецьких галер у сутінках або під час туману, блокували ворожу артилерію ближнім маневром і брали гігантські кораблі на абордаж за рахунок блискавичної рукопашної сутички.

• Очеретяний пояс: Геніальним козацьким винаходом, який модернізував варязьку лодію, став в'язаний пояс з очерету навколо бортів чайки. Він виконував дві функції: слугував додатковим захистом від ворожих куль і робив судно абсолютно непотоплюваним, навіть якщо воно повністю наповнювалося водою під час шторму.

З цим креативним флотом козаки на початку XVII століття влаштували у Чорному морі те саме, що варяги Олега та Ігоря робили у X столітті. Вони повністю перехопили контроль над морськими шляхами.

Козацькі флотилії під керівництвом гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного та інших отаманів здійснювали регулярні зухвалі походи на головні бази Османської імперії:

• Вони вщент спалили Очаків та Перекоп.

• Вони брали штурмом Кафу (сучасну Феодосію) — неприступну турецьку фортецю і найбільший невільничий ринок Чорного моря, звільнивши тисячі полонених.

• Вони доходили до самого Стамбула (того самого Царгорода), палили султанські гавані в

передмістях столиці й на очах у шокованого падишаха повертались назад на Січ.

Це була абсолютно варязька модель збройного шантажу імперії. Тільки тепер козаки воювали не за візантійське золото чи особисті примхи султана.

> *Морські походи козаків були актами самозахисту Громади: вони руйнували логістику ворога, визволяли своїх людей із рабства і доводили всьому світові, що Чорне море — це досі Руське море!*

Козацька Рада: Як на Січі відродилася республіка рівних

Якщо військова технологія козаків була варязькою, то їхній політичний устрій став тріумфальним поверненням прадавнього руського Віча. На Запорозькій Січі цей механізм очистився від князівського впливу і зазвучав у своїй первісній, радикальній формі, як Козацька Рада (або Коло):

1. Влада озброєного народу: Як на праруському Вічі, право голосу на Раді мав тільки той, хто тримав у руках зброю. Селянин, який не воював, чи найманець без власного мушкета не мали політичної суб'єктності. Але кожен козак, незалежно від свого походження (чи він був сином шляхтича, чи колишнім кріпаком), ставав на Раді рівним Сенатором. Одне коло — один статус.

2. Виборність як контракт, а не Божа воля: Козаки відродили головне правило вільного світу — лідерів обирають, а не успадковують. Посада кошового отамана чи гетьмана була тимчасовим військовим контрактом. На Раді претендента обирали гучними криками, киданням шапок догори або голосуванням "по куренях".

3. Ритуал упокорення: Коли новообраний отаман виходив перед Колом, старі козаки мазали його голову багнюкою чи посипали попелом. Це був не жарт, а глибокий юридичний символ, який нагадував новому лідеру: "Ти — не цар, ти — порох під нашими ногами. Сьогодні ми дали тобі владу, але ти такий самий, як ми. Якщо зрадиш Спільну Справу — ми змішаємо тебе з цією багнюкою".

4. Суворе право розірвання "ряду": Як деревляни свого часу судили Ігоря, так і козаки миттєво і нещадно карали старшину за порушення умов договору. Якщо б гетьман крав військові гроші, проявляв боягузтво чи таємно домовлявся з ворогами Громади за її спиною — його чекав би військовий суд Кола і часто смертна кара. Влада на Січі знову стала виключно горизонтальним договором.

Запорозька Січ довела: європейська модель прямої демократії вільних воїнів нікуди не зникла під тиском середньовічного феодалізму. Вона перечекала імперські часи в усній пам'яті народу і вибухнула на дніпровських островах новою, небаченою силою. Козаки відродили Віче, довівши, що в нашому цивілізаційному коді Громада завжди стоїть вище за будь-якого володаря.

Два світи: Переяславська катастрофа або Зіткнення договору з рабством

Кульмінаційним і найбільш трагічним моментом у долі козацької Республіки стало зіткнення

з Московією. У 1654 році гетьман Богдан Хмельницький, затиснутий у кут тривалою війною з Польщею, зважується на військово-політичний союз із московським царем Алєксеєм Михайловичем. Ця подія, відома як Переяславська Рада, у російських підручниках описується як “воззʼєднання братніх народів”. Насправді ж це було лобове цивілізаційне зіткнення двох абсолютно різних планет, які говорили схожими словами, але вкладали в них протилежні змісти.

Козаки прийшли в Переяслав з прадавнім ментальним софтом Русі-Громади. Для них союз із царем був класичним “рядом” (військовим контрактом) між двома рівними та суверенними суб’єктами. Точно так само, як за 700 років до того їхні предки укладали договори з Рюриком чи Візантією: “Ми фінансуємо спільну оборону та патрулюємо кордони, а ти поважаєш наші права, суверенітет та вольності”.

За козацьким звичаєвим правом (яке стояло на європейському фундаменті), договір мав бути скріплений взаємною присягою. Богдан Хмельницький та козацька старшина урочисто присягнули на вірність союзу. І ось тут стався ментальний колапс, який назавжди розділив Україну та Московію.

Коли козаки зажадали, щоб московський посол, боярин Василій Бутурлін, від імені царя теж склав присягу дотримуватися козацьких вольностей, той категорично відмовився. Бутурлін видав таке, що шокувало вільне козацьке Коло: “*У нас царі своїм підданим не присягають. І піддані у нас — це не договірні сторони, а холопи государеві*”.

Це був повний цивілізаційний злам: Козацька Русь принесла ідею Договору та Спільної Справи (Res Publica), де правитель є підзвітним менеджеру, а ординська Московія принесла модель Вотчини, де немає громадян, а є лише абсолютний господар (цар) і його безправне майно (холопи).

Козаки з жахом зрозуміли, що потрапили в пастку. Вони намагалися найняти військового союзника, а натомість їх спробували перетворити на безголосий “інструмент”, позбавлений права на власне Віче.

Фінал: Чому козацький код неможливо ліквідувати

Для козаків відмова Бутурліна присягнути означала одне — угода не відбулася. Договір, у якому одна сторона бере на себе зобов’язання, а інша вважає себе “вищою за закон”, юридично не існує. Саме тому Хмельницький та наступні гетьмани (Іван Виговський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа) регулярно і абсолютно законно розривали стосунки з Москвою, шукаючи союзу зі Швецією чи Османською імперією. Вони діяли в межах руського коду: менеджер порушив “ряд” — Громада розриває контракт.

Проте Москва так не вважала. Для імперської ментальності концепція “прав і вольностей” була особистою образою. Протягом наступних 120 років після Переяслава царат методично, крок за кроком, душив козацьку Республіку.

Фінал цієї першої спроби ліквідації стався у 1775 році, коли імператриця Катерина II наказала московським військам підступно оточити і зруйнувати Запорозьку Січ. Останнього кошового отамана Петра Калнишевського замурували в казематах Соловецького монастиря, козацьку артилерію та архіви конфіскували, а вільних господарів спробували перетворити на

безправних, заляканих кріпаків.

> *Москва знову святкувала тріумф, думаючи, що вона нарешті “зачистила” територію від вірусів свободи.*
> *Але вони знову прорахувалися, бо не знали, що код Громади неможливо спалити разом із дерев’яними куренями Січі.*

Козацтво зникло як військова організація, але воно залишилося жити як культурна матриця. Коли на початку XXI століття в Україні спалахнули Майдани, а у 2014 та 2022 роках на наші землі знову посунула ординська навала з Поребрика, світ побачив річ, яку важко пояснити суто вертикаллю влади. Люди масово самоорганізовувалися: хтось ішов до війська, хтось у тероборону, хтось варив їжу, хтось розвозив ліки, хтось збирав гроші на армію — ще до того, як з'являлися інструкції згори. Це не означає, що українці не люблять дисципліну чи не потребують держави. Але це справді нагадує суспільство, де люди звикли вважати себе учасниками спільної справи, а не лише виконавцями чужої волі.

Здатність мільйонів людей самоорганізовуватися без жодного наказу від центральної влади, виборність командирів та запеклий, зухвалий захист свого дому — це і є наше Козацьке Коло. Це та сама озброєна Громада, де кожен відчуває себе Сенатором, готовим розірвати контракт із будь-яким “князем”, який спробує стати тираном.

© O. Berezowska, 2026

Від Хортиці до Наполеона: історія найуспішнішого мілітарного стартапу Європи

Якби у XVI столітті існував журнал *Forbes*, Дмитро Вишневецький точно прикрасив би його обкладинку. Заснувавши першу прото-Січ на Хортиці, він створив ефективний “мінімально життєздатний продукт” (MVP). А стихійних козаків зробив постійними воїнами (слово “козак” походить з тюркських мов, *“qazaq”* означало вільну, незалежну людину, мандрівника чи воїна-одинака).

Коли Вишневецький побачив, що ворог легко заходить у тил через річку Дон та Азовське море і захистити наші землі від османського султана та кримського хана лише на Дніпрі неможливо, він бере свої загартовані загони запорожців і йде на Схід. Там, на Нижньому Дону, він зібрав розрізнені, дикі ватаги місцевих мисливців та втікачів, які не мали ні тактики, ні артилерії, ні військового устрою і дав їм готову запорозьку “франшизу” — збудував міцну мілітарну систему, дисципліну та заснував форпост — Черкаський городок, майбутню столицю Донського козацтва, названу на честь наших українських Черкас. Перший легендарний отаман донців, Михайло Черкашенин, усім своїм ім’ям вказував, звідки прийшов і чиїм учнем він був.

Ідея Вишневецького виявилася настільки життєздатною, що перетворилася на “відкритий код” *(Open Source)*. Вільні люди почали копіювати цю “франшизу”, відкриваючи власні автономні філії. Запорожці, Донці, Яїцькі, Тереські, а згодом і Кубанські козаки — це були окремі “філії”, які діяли автономно, але за одним і тим самим базовим бізнес-планом війни та самоорганізації. Так що усі козаки вийшли з однієї єдиної колиски - з того самого Острова Свободи, де наші предки в одній руці тримали плуг, а в іншій — шаблю.

Москва століттями панічно боялася цієї правди і намагалася довести, що Дон і Запорожжя —

це різні світи. Але коріння не обманеш. Енергія української волі була настільки потужною, що козацький материк розрісся далеко за межі Дніпра, створивши унікальний простір людей, які обирали жити на волі, а не в кріпосній клітці.

Рейдерське захоплення бренду, або Як "кОзаки" стали "кАзаками"

Коли московські царі усвідомили, що козацька "франшиза" волі та військової майстерності працює бездоганно, вони вирішили діяти у своєму фірмовому стилі — влаштувати класичне геополітичне рейдерське захоплення.

Власної культури свободи Москва ніколи не мала, її ідеал — це рабська покірність і батіг. Але воювати чужими руками московити любили завжди. Знаючи, яку грізну силу становлять козаки, Кремль розпочав тривалу спецоперацію з ліквідації справжніх засновників бренду та переписування "акцій" на себе.

Спочатку відбулося "силове поглинання". У 1775 році Катерина II підступно зруйнувала Запорозьку Січ. Засновників оригінального бренду оголосили поза законом, а частину козаків примусово переселили на Кубань. Донське козацтво, після кривавих придушень повстань Степана Разіна та Кіндрата Булавіна, Москва остаточно зламала через коліно, позбавила виборності отаманів і перетворила на державну військову структуру.

А далі почався найкумедніший етап рейдерства — філологічний ребрендинг. Щоб стерти пам'ять про єдину колиску франшизи, імперські канцелярії увімкнули режим максимального розмежування. Для своїх підконтрольних військ на Дону вони закріпили тюркську вимову з літерою „А" — кАзаки.

А от українським кОзакам вигадали зовсім іншу, максимально абсурдну історію. В імперських кабінетах спочатку почали серйозно просувати псевдонаукові перли, наприклад, що слово походить від "коси". А потім підхопили версію польського хроніста Яна Грабінського, який видумав, що нібито українське слово походить від… звичайної "кози". Мовляв, це просто якісь селяни, що стрибали по степу, як кози.

> *Розрахунок був простий: якщо переконати світ, що „кАзаки" і „кОзаки" — це абсолютно різні слова з різним корінням, то й спільна історія успіху забудеться сама собою, а прадавнє походження бренду само собою зітреться з пам'яті.*

Отож вільні, горді українські кОзаки в імперських канцеляріях за помахом пера перетворилися на царських кАзаков. Імперія намагалася вичистити з козацького всесвіту саму душу волі. Вільних лицарів-хліборобів, які за сигналом тривоги ховали плуг і брали шаблю, Москва перетворила на регулярне військо, яке батогами розганяло демонстрації та охороняло царський престол.

Але навіть найжорстокіший рейдер не здатний переписати генетичний код. Змінивши літеру на папері, Москва не змогла змінити мову кубанської "балачки", не змогла випалити з пам'яті донців Черкаський городок Байди Вишневецького і не змогла стерти українське багатоголосся в козацьких піснях. Бренд "кАзачество" назавжди залишився лише краденою обгорткою, під якою досі б'ється вільне серце прадавньої української колиски.

Чому Наполеон захоплювався "продуктом козацької франшизи"

У 1812 році Наполеон Бонапарт — геній європейської військової стратегії — привів свою півмільйонну армію в Росію. Імператор Франції звик воювати за правилами “вищої ліги”: регулярні армії стають рівними шеренгами, артилерія б’є по квадратах, генерали розігрують битву як шахову партію. Французи були впевнені, що розгромлять дикий Схід за кілька місяців. Але замість класичної війни Наполеон зіткнувся з тим, чого його підручники не передбачали. Він натрапив на козаків.

Московські генерали, панічно боячись генеральних битв, кинули проти французів донські та кубанські полки. І ці “кАзаки”, перейменовані царатом, увімкнули проти Бонапарта ту саму прадавню запорозьку тактику, яка колись відточувалася у плавнях Дніпра та диких степах. Вони діяли як зграя вовків. Козаки категорично уникали лобових ударів, натомість безперервно жалили французів з флангів, перерізали лінії постачання їжі, винищували французьких фуражирів, нападали з нізвідки посеред ночі й миттєво розчинялися в тумані.

Для французької елітної кавалерії, яка вважалася найкращою в Європі, це було шоком і приниженням. Французький генерал Моранд згодом із гіркотою писав у мемуарах: “Найпрекрасніша кіннота Франції розбилася і буквально розтанула від дій козаків, яких вона спочатку навіть не вважала за гідних супротивників”.

Наполеон, який умів визнавати геніальність ворога, був настільки вражений мобільністю, витривалістю та майстерністю цих вершників, що висловив своє захоплення фразою, яка назавжди увійшла в історію: “Дайте мені одних козаків, і я пройду з ними крізь увесь світ”. Крім всього, його ще й вражало, що козацькі коні могли долати колосальні відстані, харчуючись сухою травою під снігом, поки розкішні європейські скакуни французів масово гинули від голоду та холодів.

Іронія та парадокс історії полягали в тому, що Наполеон захоплювався “продуктом”, але не знав імені справжнього винахідника технології. Французький імператор думав, що це грізна зброя російського царя. Але насправді його армію нищила та сама непереможна мілітарна школа “плуга і шаблі”, ліцензію на яку за два століття до того виписав на Дону Байда Вишневецький. Москва змогла змінити літеру в назві, але звоювати Наполеона змусила чистою, нерозбавленою запорозькою волею.

Висновок. Генетичний код, який неможливо стерти

Москва століттями проводила жорстокі “рейдерські захоплення” козацького бренду, перейменовувала вільних лицарів на державне військо, влаштовувала страшні Голодомори та лінгвоцид, намагаючись стерти українську мову з Кубані та Дону. Імперія вірила, що заміна літери “О” на “А” та століття пропаганди зможуть назавжди розірвати зв’язок між цими землями та Києвом.

Проте генетичний код волі — це не папір, його неможливо спалити чи переписати царським указом. Козацький материк виявився міцнішим за імперські скрепи. Енергія “франшизи”, яку колись запустив Байда Вишневецький, і досі живе в кубанській “балачці”, у прадавніх козацьких піснях, що передаються з покоління в покоління, та у прихованій пам’яті про те, що справжня свобода завжди приходить з берегів Дніпра. Крадена обгортка “кАзачества” ніколи не замінить душі вільних людей, які народилися для волі, а не для клітки. І щоразу, коли імперські стіни починають тріщати, цей Острів Свободи знову і знову заявляє про свої

справжні кордони.

P.S. Історичний бумеранг 1918 року

Найкращим і незаперечним доказом того, що Дон і Кубань завжди пам’ятали свою рідну українську колиску, став 1918 рік. Щоправда, коли після краху Російської імперії нащадки козаків отримали омріяну свободу, вони миттєво спробували повернутися додому на юридичному рівні.

У січні 1918 року Кубанська Народна Республіка проголосила свою незалежність, а вже у травні кубанська делегація прибула до Києва на переговори з гетьманом Павлом Скоропадським. Кубанські козаки офіційно просили про об’єднання з Українською Державою на правах федерації. Скоропадський навіть почав таємно передавати на Кубань зброю та формувати дивізію для військової допомоги братам.

Паралельно на Дону отаман Петро Краснов оголосив про створення незалежної Всевеликої Держави Донської і уклав офіційний військово-політичний та митний союз із Гетьманатом Скоропадського. Вони де-факто координували свої кордони та спільно відбивали навали більшовиків.

Так у 1918 році стара козацька “франшиза” Байди Вишневецького ледь не відновилася у своїх повних, величних геополітичних масштабах від Дніпра до Кавказу. І хоча тоді більшовицький терор знову брутально перервав це об’єднання, історія чітко зафіксувала: у хвилину свободи Дон і Кубань без жодних вагань обрали саме Україну. Бо голос крові та прадавньої колиски заглушити неможливо.

© O. Berezowska, 2026

Русь - не держава, а спосіб жити разом

Коли ми відкриваємо підручник з історії України, ми бачимо період до приходу Рюрика як якусь розмиту, незрозумілу пляму. Нам малюють “дикі племена”, що нібито блукали лісами, чекаючи, поки хтось прийде й навчить їх будувати державу. Нас переконують, що історія починається з Риму, германці — варвари, слов’яни — ще темніші варвари, а все людське життя починається лише після хрещення. Але це — римська пропаганда, яка пережила своїх авторів на дві тисячі років. Бо якщо придивитися уважніше, то картина зовсім інша.

І розмита ця картина не випадково.
Так зручно імперській та церковній пропаганді: їм потрібно, щоб ми повірили, ніби свобода — це хаос, а порядок можливий лише через примус. Це класичний опис усіх дохристиянських народів, які треба “цивілізувати”.

А насправді під цим напущеним туманом ховається високоорганізований світ — світ Громади. Світ, де людина не була “підданим”, а була суб’єктом. Світ, який мав дуже багато спільного з германським тінґом, а подекуди — з прадавнім грецьким полісом чи ранньою римською республікою.

Античні джерела

Античні джерела говорять зовсім інше, ніж шкільні підручники. Тацит — римський історик I ст. — в своїй праці *“Germania”* показує народи на схід від Рейну як високоорганізовані громади, які збираються і вирішують справи разом, обирають лідерів, карають нечесних, не продаються за золото, не визнають над собою абсолютної влади.
Далі він описує всю всю смугу індоєвропейських народів, що тягнулася від Рейну до Дніпра — тих, кого пізніше назвуть “праслов’янами”. Це не “хаотичні племена”, а ті ж самоврядні громади — суворі, озброєні, рівноправні.

І є ще одна риса, яку Тацит підкреслює з особливою повагою — і яка була спільною для всіх індоєвропейських громад від Рейну до Дніпра: кожен член громади був не лише хліборобом чи ремісником, а й добре вишколеним воїном — людиною, яка тримає плуг і спис однаково впевнено. Сучасні історики називають цю форму "військовою демократією", — але для стороннього ока це звучить так, ніби було якесь військо, яке всім іншим диктувало свою волю. Насправді військом були всі, "інших" не було.

Тому коли у II столітті на територію сучасної України замандрували готи, вони потрапили у світ, дуже схожий на їхній власний. В цьому світі праукраїнці переплелися з ними, і коли готи через 150 років пішли, то на перетині цих двох світів залишилася політична культура, де не було царів, громада вирішувала справи разом, старших обирали, право було звичаєвим, а влада була горизонтальною, а не вертикальною.
Візантійці називали ці народи "антами" і "склавінами". Візантійський історик того часу Прокопій Кесарійський писав про них: "Ці племена не підлягають одній людині, а з давніх-давен живуть у демократії, тому про все, що для них корисно чи шкідливо, вони міркують спільно".

Варяги прийшли на наші землі не як "цивілізатори". З точки зору Риму вікінги були такими ж варварами, як і всі решта германців і слов'ян. Але вони добре засвоїли римську схему федератів: приходити до громади й пропонувати захист в обмін на плату. Саме так вони увійшли і в слов'янський світ — не як творці держави, а як військова сила.

Так вони вже діяли в Західній Європі — наприклад, у Франції, де норман Ролло отримав землі після облоги Парижа. Але якщо у Франції вже була держава римського типу, то на наших землях вікінги, — які теж германці, — зустріли устрій, подібний до свого. І якщо ранні вікінги (як Ігор) пробували централізувати владу за зразком імперій — Риму чи Візантії, то пізніші князі (як Ярослав Мудрий) стали повністю "своїми".

Що таке республіка?

Ні греки, ні римляни, ні германці не починали з "держави".
Всі починали з громади.
Греки вирішували свої справи на агорі — відкритому просторі, де кожен громадянин мав право голосу.
Римляни збиралися на форумі, де вирішувалися спільні справи громади.
Германці сходилися на тінґу — великій галявині, в центрі якої стояв могутній дуб. Тут вони приймали рішення.
Ми не знаємо, як виглядало місце зборів наших предків і чи стояв там дуб (пізніше це була вічева площа з дзвоном) — але це була форма того самого тінґу, форуму, агори.

Римська республіка офіційно називалася *Senatus Populusque Romanus.* У перекладі це означає "сенат і народ Риму". А республіка — *Res Publica* — "річ/справа спільна" (сенату і народу).

У праукраїнців, як і в германців, не було розділу на сенат і народ — всі були "сенатом", всі збирались разом та вирішували долю. Громада була монолітом. Отже слово "спільне" не мало сенсу.

> *Якби Рим не був розділений на сенат та народ, а був монолітом, то політичний устрій в Римі називався би Res Romana — Річ/справа римлян.*

А як би називалась Київська республіка? Може Річ/справа киян? Русь киян? Київська Русь?

Що значить *“Русь”*?

Коли ми досліджуємо коріння слова “Русь” через логіку вільних народів, бачимо дивовижний ланцюжок:

- Германське Thing (справа / річ)
- Латинське Res (справа / річ)
- Польське Rzecz (справа / річ)
- Наше “Русь” — це теж справа і річ.

Це не випадковість і не поетична метафора. Це — одна й та сама політична форма, яка в різних народів отримала різні назви, але зберегла однакову суть.

Форма суспільної організації, де керують життям дві або більше законодавчі одиниці (сенат+народ, сейм+сенат) — це *Res Publica*. А якщо керує одна одиниця, як от народ — це *Res*. (Коли Польща об’єдналася з Литвою, вона утворила структуру *Rzecz Pospolita Obojga Narodów* — “справа спільна обох народів”)

> *“Русь” — це форма організації, збірна назва озброєної громади, справа якої — добро всіх, хто належать до громади, справедливість і захист від ворогів.*

Чи Русь мала кордони?

У германців тінґ не мав кордонів. Не було “держави Тінґу”. Те саме з Руссю.
Русь — це не територія, а форма самоорганізації громади. Як германський тінґ, Русь виникала там, де є громада вільних господарів, об’єднана спільною справою, де кожен має право голосу і де є відповідальність один за одного.

(Наприклад, українці переїжджають у Канаду чи Польщу, самоорганізовуються, визначають пріоритети, спільно відкривають суботні школи, хори, ансамблі, видають книжки. Території вони не мають, живуть у чужій державі — але в межах своєї громади вони власне створюють свою Русь. Без дзвону, але з тим самим принципом.)

> *Територія може змінюватися, кордони можуть рухатися, але громада, яка ухвалює рішення разом, завжди створює свою Русь — незалежно від того, де вона живе.*

Тому Русь могла бути у Києві, у Новгороді, у Полоцьку, у Галичі, чи в таборі на Дніпрі.

Оскільки кожне місто жило своєю Руссю (своєю Річчю/справою), то візантійські географи, арабські мандрівники та західні хроністи, побачивши цю величезну територію, просто узагальнили: “Це країна, де в кожному місті — Русь, отже, вся ця земля — Русь”. Бо треба було якось окреслити це на карті.

Самі жителі ідентифікували себе за своїм містом — кияни, галичани, чернігівці, волиняни, новгородці. І території називали так само: Галицька земля, Чернігівська земля. Але коли вони виїздили торгувати у Константинополь чи Багдад, для тамтешніх митників вони були

“русами” або “русинами”. Може й так було, але “рус” означав не етнос, а статус — озброєного члена громади з правом голосу на Русі.

Наш мовний код закарбував словосполучення “на Русі”. Бо “Русь” — це була площа, збори. Тому все вирішувалося на Русі, — так як би ми сказали на зборах, на Майдані, на виборах. Це ще раз говорить про те, що Русь для місцевих не була назвою країни.

> *Міста мали назви і кордони, князівства і держави мали назви і кордони. А Русь, як і Республіка — це спосіб жити разом.*

А ще одним доказом того, що Русь — це політична форма, яка не залежить від кордонів, є наступне: коли ми спробуємо вимовити “Московська Русь”, наш мовний код насторожується: це звучить для нас дико. І не тому, що такого терміну нема в підручниках. Міг би бути — Москва всі літописи попереписувала так, як їй вигідно. Але це словосполучення ввести не наважилася, бо воно — повне безглуздя.
Якщо Русь = Res = Thing = Вільна Громада, то там, де самоуправління громади немає, і ніколи не було, немає й Русі за визначенням.

Як Москва вкрала те, чого панічно боїться

“Зібрати Русь” — значить зібрати доленосні збори, раду. Московія, вогнем і мечем приєднуючи до себе князівство за князівством, не збирала Русь, а власне ліквідувала. А зліквідувавши, московський князь Іван III проголосив себе царем “всієї Русі” — тобто царем того, що вже не існувало — бо він сам знищив.

І тут ми підходимо до кумедного анекдоту. На початку XVIII століття московський цар Петро I вирішив провести ребрендинг своєї дикої, побудованої на ординських принципах деспотії. Йому потрібен був красивий, європейський фасад. І він не вигадав нічого кращого, ніж перейменувати Московію на Россію (грецький варіант слова Русь).

Іронія в тому, що Москва вкрала назву “Русь”, навіть не знаючи, що саме вона краде.

Петро мабуть щиро вірив, що “Русь” — це просто красиве ім’я для території та сакральної влади царя. Московські правителі, які все життя будували систему “вотчини” (де цар — бог, а всі інші — його безправні холопи), нищили будь-яку свободу, викорінювали самоврядування і фізично нищили вічові дзвони (як у Новгороді), взяли собі за назву слово, яке означає “Справа вільних людей”.

Може тому сучасна Росія сьогодні так панічно боїться української мови, українського Майдану, децентралізації та нашої здатності миттєво самоорганізовуватися без наказу згори. Вони бояться цього, бо це і є справжня Русь — жива, самодостатня і горда Громада. Вони вкрали назву. Ми зберегли код.

Русь — це не те, що можна захопити, перейменувати чи привласнити.
Русь — це те, що народжується щоразу, коли вільні люди стають поруч.
І тому вона завжди буде там, де стоїмо ми.

© O. Berezowska, 2026

Останній з Ягеллонів: Як Люблінська унія породила московського монстра

Історія Європи могла б виглядати зовсім інакше, якби не сталося того, що ми називаємо Кревською та Люблінською уніями. Ці акти — не просто звичайні політичні рішення. Вони розірвали природний процес, що тривав століттями: процес перетворення Литви на Русь — так само, як колись Галлія стала Францією.

У XIV-XV століттях Велике князівство Литовське було державою, де литовська еліта становила приблизно десяту частину населення. Решта — русини: мешканці Києва, Волині, Поділля, Полоцька, Чернігова, Мінська, Вітебська. Литовці були військовою верхівкою, щитом, але культура, право, мова, адміністрація — усе було руським. Статути ВКЛ писалися руською мовою, суди працювали за руським правом, канцелярії вели документи руською, князі носили руські імена й одружувалися з руськими княжнами.

Це був той самий механізм, який колись перетворив Галлію на Францію. Франки — германська меншість — прийшли в романізований світ галлів теж як щит і військова еліта, і взяли мову більшості, право більшості, релігію більшості, культуру більшості.

> *Франки дали Галлії ім'я держави, а Галлія дала франкам культуру.*
> *Литовці дали Русі ім'я держави, а Русь дала литовцям культуру.*

Якби цей процес продовжився, ми сьогодні жили б у зовсім іншому світі.

Ми б називалися литовцями — бо ім'я держави стало б ім'ям народу, як у Франції. Наша українська мова називалася б литовською — бо саме вона була мовою канцелярій, судів, літописів, академій. Так само, як мова галлів стала називатись французькою. А справжня

балтійська литовська стала б тим, чим стала мова франків: забутим діалектом колишньої військової верхівки.

Велике князівство Литовське було захисником і природним спадкоємцем Київської Русі — не Польща, не Москва. І саме ця держава, найбільша в Європі, стала б політичним ядром Східної Європи, культурною силою, яка визначала би правила гри. А Московія так і залишилася б Московією — регіональним князівством без ідеології "Третього Риму", без імперського міфу.

Пастка Кревської унії: Як Польща багатіла, а Литва спливала кров'ю

Цей природний, величний процес формування Литовсько-Руської імперії було штучно зламано у 1385 році на заїжджому дворі у Креві. Великий князь Ягайло підписав унію з Польським королівством.

> *Його логіка здавалася суто прагматичною: об'єднати сили проти спільних ворогів. Польща потерпала від Тевтонського ордену, Литва — від зазіхань Москви.*

Але рівняння виявилося глибоко асиметричним.

Литва чесно виконала свою частину кривавої угоди. Литовські, білоруські та українські полки під проводом Вітовта стали стіною на полях Грюнвальда у 1410 році, прийнявши на себе найстрашніший удар німецьких лицарів. Тевтонський орден було смертельно поранено. Хрестоносці припинили бути загрозою і згодом стали слухняними васалами Польської корони.

Знищивши свого головного ворога, Польща увійшла у свій "Золотий вік". Вона отримала безпечний вихід до Балтійського моря, торгувала зерном із Західною Європою, багатіла, розбудовувала Краків і Вавель.

> *А що отримала Литва у відповідь, коли на її східних кордонах підняла голову хижа Москва? Повну байдужість і дипломатичний саботаж.*

Польська шляхта, засліплена своїм багатством, оголосила східні кордони "чужою війною". Польща категорично відмовлялася фінансувати армію Великого князівства Литовського чи відправляти свої коронні війська на далеку північ і схід. Польські королі з династії Ягеллонів як правителі Литви розуміли небезпеку, але як королі Польщі — були зв'язані по руках і ногах шляхетським егоїзмом "моя хата скраю".

Литва залишилася сам на сам із ворогом, повільно стікаючи кров'ю у безкінечних московсько-литовських війнах. А Польща насолоджувалася миром, її королі один за одним підписували угоди з Москвою, здаючи Чернігово-Сіверщину, Брянськ, Гомель і стратегічний Смоленськ.

Трагедія Новгорода: Втрачений шанс на європейську альтернативу

Найстрашнішим наслідком цього польського паралічу стала доля Новгородської республіки — унікального, демократичного, європейського міста-держави, члена Ганзейського союзу, де панували писемність, виборне Віче та закони Руської правди, а не батіг московського деспота.

Новгород смертельно боявся Москви і бачив свій єдиний порятунок у союзі з Литвою. У 1470–1471 роках новгородська опозиція на чолі з Марфою Борецькою уклала таємний договір із королем Казимиром IV. Новгородці просили лише одного: військового щита. Вони готові були визнати Великого князя Литовського своїм володарем, аби зберегти свою республіканську свободу та руську культуру. Це міг бути великий, могутній і абсолютно рівноправний союз двох руських світів — вічевого Новгорода та Литовської Русі. Союз, який контролював би весь шлях "із варяг у греки", мав вихід до двох морів і колосальні гроші від європейської торгівлі.

Але Краківський двір заблокував допомогу. Побоюючись великої війни з Москвою, Казимир IV просто не надіслав війська. Він зрадив Новгород.

А Москва не вибачала спроб утекти до Європи. Залишений Литвою Новгород став жертвою другої кривавої "спецоперації" Івана III (перша в 1456). У 1471 році на річці Шелонь новгородське ополчення було розбите, у 1478 році республіку повністю ліквідували, а новгородську еліту вирізали або депортували.

Через століття, у 1569 році, Іван Грозний влаштує наступний, але ще не фінальний геноцид Новгорода, опричники тижнями топитимуть місто в крові лише за одну підозру: що новгородці досі таємно мріють про підданство Литві.
Здавши Новгород, Польща знищила свій північний буфер. Вона сама вигодувала монстра, який згодом прийде нищити її власні землі.

Люблінська анексія: Шляхетський шантаж і розкол Русі

До другої половини XVI століття ресурс Литви був остаточно вичерпаний. Терор Івана Грозного під час Лівонської війни поставив Велике князівство Литовське на межу фізичного виживання. Коли московські війська взяли Полоцьк і підійшли до Вільно, знекровлена литовсько-руська шляхта востаннє прийшла до Польщі по порятунок.

І Польща у 1569 році в Любліні виставила знекровленій Литві свій рахунок. Користуючись безпорадністю Вільна перед загрозою з боку Івана Грозного, польські дипломати здійснили безпрецедентний акт геополітичного мародерства.

Королівським указом у Литви було буквально відірвано й анексовано на користь Польської Корони колосальні руські території: Волинь, Поділля, Брацлавщину та Київщину. Це був не союз рівних, це був геополітичний шантаж. Велике князівство Литовське залишили слабким, обрізаним недогризком.

> *Так природний процес "галло-франкської" асиміляції, коли литовці ставали русинами, було брутально зупинено. Замість цього на руські землі прийшла польська адміністрація зі своєю моделлю світу, де руська культура, мова та віра отримали статус "другосортних".*

Польська шляхта принесла з собою агресивний католицький месіанізм. Православна віра русинів, яка століттями була державною у ВКЛ, тепер стала ознакою "хлопства". Руську аристократію поставили перед цинічним вибором: або ти зрікаєшся віри батьків, приймаєш католицизм і розмовляєш польською — або ти втрачаєш маєток, вплив, посади та політичні права. Почалася трагічна полонізація руської еліти. Родини Острозьких, Вишневецьких, Чорторийських — ті, хто мали стати батьками руської (литовської) нації, — добровільно

перетворилися на польських магнатів, чужих власному народові.

Від вільних людей до кріпаків: Соціальна катастрофа

З польським правом на українські чорноземи прийшло найстрашніше соціальне зло — тотальне, жорстоке кріпацтво у вигляді фільваркової системи.

> *У Великому князівстві Литовському селяни мали значні права, особисту свободу та право переходу. Польща перетворила вільних людей на безправне майно.*

Нащадків воїнів Київської Русі, які століттями тримали щит проти татар і московитів, шляхта запрягла в ярмо панщини. По п’ять-шість днів на тиждень український селянин мав безкоштовно працювати на польського чи сполонізованого пана.

Цей тиск породив колосальну внутрішню напругу. Енергія опору, яка в нормальній державі мала б іти на розбудову міст, академій та регулярної армії, виплеснулася у Козаччину. Русь вибухнула кривавими повстаннями. Козацькі війни Хмельницького були прямим наслідком Люблінського насильства.

Гра в піжмурки з Москвою: Фінальна зрада

Поки Україна палала у вогні Руїни, Варшава продовжувала свою звичну цинічну гру в піжмурки з Москвою. Замість того, щоб визначити Русь як третій рівноправний суб’єкт федерації (проект Гадяцької унії 1658 року), польська еліта обрала шлях геополітичного торгу.

У 1667 році в Андрусові Польща та Москва сіли за стіл переговорів і просто розрізали Україну по Дніпру, як шматок пирога. Варшава з легкістю віддала “непотріб” — Лівобережну Україну та Київ — православному царю, сподіваючись у такий спосіб зафіксувати свої колоніальні володіння на Правобережжі.

Це була остаточна ментальна і стратегічна поразка Польщі. Віддавши Лівобережжя, вона відкрила шлюзи для перетворення Московського царства на Російську імперію. Москва проковтнула цей “непотріб”, перетравила його ресурси, зміцніла, і вже через століття прийшла за самою Польщею.

Бумеранг історії: “Не діли, і неподіленою будеш”

Для польської історичної пам’яті Люблінська унія дотепер залишається одним із головних приводів для гордості, днем народження величного “Золотого віку” та символом цивілізаційного тріумфу на Сході. Проте для України цей польський тріумф став початком національної трагедії, через яку століттями проливалися цілі океани крові.

> *Шляхетська пиха, яка прагнула колонізувати Русь, засліпила Варшаву. Поляки так і не зрозуміли, що, знищивши руcько-литовську державність та перетворивши мільйони вільних русинів на безправних кріпаків, вони вибили наріжний камінь із фундаменту власної безпеки.*

Якби не Люблінська унія, якби Литві дозволили природно трансформуватися в Литовсько-Руську державу, Польща, цілком ймовірно, ніколи б не зазнала катастрофи козацьких воєн і не була б поділена хижими сусідами у XVIII столітті. Натомість польський егоїзм створив

вакуум, який швидко заповнила агресивна та консолідована Москва.

У кінці XVIII століття колесо історії зробило повне коло. Російська імперія разом із Пруссією та Австрією тричі ділила Річ Посполиту, стерши її з мапи світу на 123 роки.

> *“Не діли, і неподіленою будеш”. Варшава хотіла одноосібно володіти Руссю, а в результаті втратила все.*

Світ, який ми втратили

Сьогодні, озираючись назад крізь призму Кревської та Люблінської уній, ми можемо лише уявляти, яким прекрасним, стабільним та справедливим міг би бути наш сьогоднішній світ.

Це був би світ без кривавого імперського міфу Московії, яка без Києва та Новгорода назавжди залишилася б заблокованим у лісах регіональним залупним князівством.

Це був би світ, де від Балтики до Чорного моря простягалася б могутня, європейська, демократична Литовсько-Руська держава. Країна, де закони писалися б нашою мовою, де суди судили б за нашим правом, а столицею Східної Європи був би вільний Вільно або прадавній Київ.

Ми називалися б литовцями, розмовляли б рідною солов’їною “литовською” мовою, але за цим ім’ям билося б серце нашої великої європейської Русі, чию еволюцію так брутально і необачно зупинили на злеті.

Люблінська унія — це момент, коли природний процес асиміляції литовської еліти руською культурою був насильно зупинений. Люблінська унія вирвала руські землі з литовського політичного тіла й передала їх Польщі. Вона розірвала культурну еволюцію, яка могла б створити величезну, стабільну, русько-литовську державу — аналог Франції, але зі східноєвропейським корінням.

А ще Литва втратила Новгород — найбагатшу республіку Півночі, центр Ганзи, місто зі своєю мовою, своїм правом, своїм характером.

Якби Литва прийняла Новгород, Москва втратила б доступ до Балтики, ідеологію “збирання руських земель” та економічну базу для експансії. Новгородська мова була ближча до українсько-білоруської руської, ніж до московської, і стала б північним діалектом державної мови.

А Москва залишилася б мовним островом, регіональним улусом без майбутнього. Люблінська унія дала Москві шанс, якого в іншому світі вона б ніколи не отримала.

P.S. Останній з Ягеллонів: Пророцтво, зашифроване в полотні

Головним візуальним міфом Люблінської унії досі залишається знаменита картина польського художника Яна Матейка. Створена у XIX столітті, вона глибоко тенденційна та пропагандистська. На ній лідер литовського опору, гетьман Микола Радзивілл “Рудий”, зображений на колінах перед королем.

В реальності цей гордий магнат ніколи не ставав на коліна перед Варшавою — він став єдиним литовським сенатором, який наввідріз відмовився підписати Люблінський акт, обравши демонстративний бойкот.

Але навіть намагаючись прославити тріумф Польщі, художник підсвідомо (чи геніально-інтуїтивно) задокументував не унію, а підкорення та майбутню трагедію. Тоді як усі інші тримають руки на Євангелії чи актах, Матейко все-таки вклав у руки Радзивілла голий меч — символ того, що Литву ламали через коліно під загрозою війни. Це класичний символ військового протесту, ворожості до унії та демонстрація того, що Литву підкорили силою, а не правом.

Навіть польське імперське мистецтво не змогло приховати правди: Люблін був актом геополітичного мародерства, який брутально розірвав природну еволюцію Литовської Русі.

> *А в руках польського короля Сигізмунда II Августа ми бачимо розп'яття. Жест, який задумувався як релігійне благословення союзу, став моторошним історичним пророцтвом.*

Король, який піднімає хрест — символ страждання і смерті — був останнім чоловіком у своєму роду. Підписуючи Люблінську унію, він буквально поховав власну династію. І в цьому криється страшна закономірність: династія Ягеллонів, яка почалася з Кревської унії у 1385 році через Ягайла, закінчилася Люблінською унією у 1569 році через його прямого правнука Сигізмунда II Августа. Польща висмоктала з литовської династії все.

Хто знає — останній Ягеллон міг щиро ненавидіти польську шляхту і підписував Люблінську унію з глибоким болем та розпачем у серці. Його жест із розп'яттям на картині Матейка — це не благословення, це його тихий, відчайдушний крик і прокляття. Останній правитель прирікав державу на олігархічний хаос…

Ось реальні історичні факти, які доводять, що Сигізмунд II Август психологічно був у пастці і шляхта його просто зламала:

1. Трагедія його життя — Барбара Радзивілл

Польська шляхта та магнати завдали цьому королю найстрашнішої особистої травми, яку він не пробачив їм до кінця своїх днів. Сигізмунд шалено, до нестями кохав литовську красуню Барбару Радзивілл (сестру того самого Миколи Радзивілла "Рудого".)

Коли він таємно одружився з нею, польський сейм влаштував королю справжнє пекло. Польська шляхта вимагала розірвати шлюб, ображала Барбару, а його власна мати (Бона Сфорца) зненавиділа невістку. Коли Барбара невдовзі після коронації раптово померла (правдоподібно її отруїли), король був розбитий. Його серце назавжди залишилося в Литві. Він до кінця життя ходив лише в чорному одязі на знак трауру і заповів поховати себе у Вільнюсі поруч із коханою, а не в польському Кракові.

2. Люблін як акт капітуляції перед шляхтою

Польська шляхта роками шантажувала короля. Вони згуртувалися в так званий "Рух екзекуції прав" і вимагали унії, погрожуючи заблокувати будь-які податки на війну з Іваном Грозним. Король був хворий, бездітний, затиснутий у лещата: з одного боку — московські війська, які палять Полоцьк, з іншого — польські шляхтичі, які кричать на сеймах і не дають грошей на армію.

Він пішов на поводу у шляхти не тому, що хотів знищити Литву. Він рятував державу від фізичного знищення Москвою, але платив за це ненависною йому монетою — віддавав

польським шляхтичам українські землі своєї рідної Литви. Кажуть, що коли литовці пішли з Люблінського сейму, король плакав.

3. Фінал: прокляття бездітності

Те, що він не залишив спадкоємців — це теж його особистий бунт і трагедія. Після смерті Барбари він так і не зміг щиро покохати жодну жінку, шляхта тиснула на нього, вимагаючи народити спадкоємця Короні, але династія згасла на ньому. Він залишив Польщу без Ягеллонів.

Піднімаючи хрест — символ страждання і смерті над приниженою Литвою та анексованою Руссю, бездітний і самотній король наврочив долю власної країни. Мине трохи більше двох століть, і саму Польщу буде брутально розіп’ято на геополітичному хресті трьох поділів. А цвяхи в її тіло забиватиме Росія — монстр, якого Варшава сама вигодувала своїм егоїзмом, коли здала Новгород і не дала відбутися вільній Литовській Русі.

© O. Berezowska, 2026

Київ-Ріелті, або Як продати чужу хату двічі.

Все написане нижче — реальні факти з історії, зібрані докупи та подані з легким гумором, хоча насправді для України це трагедія, а для Польщі — вічні “понти”. Ми пройдемось від походу Болеслава Хороброго на Київ, через Кревську та Люблінську унії, “Вічний мир” і Ризький договір аж до відкриття погруддя Мазепи в Києві, щоб зрозуміти, чим для Польщі є Київ.

Розділ І. Битва за Київ: Як польський король гостював в Києві

Усі чули про “Щербець” — головний коронаційний меч польських королів. Століттями польські підручники з історії пафосно писали: “Цим мечем сам Болеслав Хоробрий у 1018 році підкорив Київ!”. Що ж це за меч і яка його справжня історія?

Версія №1, офіційна: Болеслав Хоробрий зазубрив свій легендарний меч об Золоті ворота Києва, маніфестуючи велич Польщі.

Легенда звучить гордо: князь під’їжджає до Золотих воріт Києва,
з усієї сили б’є мечем по брамі на знак тріумфу,
лезо пафосно надщерблюється,
брама відчиняється,
завіса,
аплодисменти.
З того часу пощерблений меч став для Польщі символом того, що “Київнаш”.

Але якщо увімкнути логіку та покликати літописців та археологів, то величний міф перетворюється на першокласний історичний комедійний серіал.

Версія №2. Стукайте — і вам не відчинять (бо дверей немає)

Почнімо з того, що Болеслав Хоробрий прийшов під Київ у 1018 році. А тепер відкриваємо українські літописи й читаємо, що кам'яні Золоті ворота разом із Софійським собором його запеклий ворог Ярослав Мудрий заклав лише у 1037 році. Тобто через 19 років після того, як Болеслав поїхав додому!

Виходить, польський князь із криками "Ура!" з усієї сили лупив мечем… у повітря. Або в якийсь звичайний дерев'яний пліт, який кияни забули прибрати.

Але якби ворота таки були, то бив би по них не Болеслав, а Святополк, бо це він ішов на Київ. Святополк Окаянний, брат Ярослава Мудрого, київський князь, хотів повернути собі трон. А Болеслав був його тестем, союзником і, якщо говорити чесно, — найманцем, який прийшов "допомогти" за дуже щедру оплату. Він стояв поруч і вже прицінювався, скільки тут можна взяти за роботу.

Болеслава ніхто б у Києві не посадив: він і не мріяв про це. Погостював чотири місяці, дістав оплату, видану Святополком, який мабуть був готовий заплатити скільки завгодно, аби тільки найманець-тесть пішов собі назад.

Болеслав ішов на Київ не як "польський герой", а як командир інтернаціональної найманої армії, де були поляки, поморяни, німці, морави, богемці. Це був міжнародний військовий рейд, замовлений і оплачений Святополком. Болеслав не робив абсолютно жодних кроків, щоб утвердитися в Києві як правитель. Він був тільки гість.

Версія №3. Епічна заготівля валюти

Ми вже з'ясували, що воріт тоді ще не було в природі, але факт залишається фактом: меч під назвою Щербець дійсно щербатий. То об що ж Болеслав так старанно його пощербив?

І тут уточнимо ціль походу. Офіційна версія — допомогти зятеві Святополку сісти на київський трон. А неофіційно — у польській казні, як завжди, гуляв вітер, а в Києві срібні гривні лежали ледь не під ногами.

Для Західної Європи того часу Київ був таким собі "Східним Римом". Польський хроніст Галл Анонім та німецький єпископ Тітмар Мерзебурзький згадували Київ 1018 року з відвислими щелепами. Вони писали, що це величезне місто, де понад 400 церков, 8 ринків і незліченна кількість багатств. Для порівняння: тодішні польські "столиці" Гнєзно чи Познань на тлі Києва виглядали як великі дерев'яні села.

> *Польські хроністи писали, що ця подорож була схожа на "візит до банку", щоб підлатати польську казну після тривалих воєн у Європі.*

Коли Болеслав Хоробрий зайшов у Київ 1018 року і дорвався до князівської казни, перед ним постала проблема. Наші предки тримали капітал не в монетах, а у великих, важких срібних злитках — київських гривнях. Штука солідна, але для дрібних розрахунків абсолютно незручна. Ну не будеш же ти купувати мішок вівса для коня за цілий злиток! А ще треба було терміново роздати дружині "преміальні", щоб вони не розбіглися дорогою до Гнєзно. А срібло — все в монолітних гривнях!

У наших предків на цей випадок була проста технологія: вони брали сокирку і просто розрубували гривню навпіл. Але Болеслав, мабуть, забув свій інструмент удома. Не довго

думаючи, пан Хоробрий дістає свій меч і починає прямо в центрі Києва хвацько кришити довгі срібні гривні на зручні дрібні шматки. Срібло — метал м'який, але коли ти махаєш тонким бойовим клинком об сотні твердих злитків, іскри летять на всі боки, а дорогоцінне лезо після такого агресивного фінансового аудиту не просто покривається щербинами, а стає схожим на кухонну пилку для хліба.

Між іншим, саме так у тогочасній Русі з'явилися перші "рублі" — від слова "рубати". Виходить, що польський князь Болеслав Хоробрий у 1018 році мимохідь винайшов… майбутню російську валюту!

Поки московити ще навіть не з'явилися на світ, польський бізнесмен уже сидів у Києві й кришив місцеве срібло на тверду валюту. Коли ж через пару століть на болотах нарешті заснували Москву, повноцінних київських гривень вони вже не застали. Їм дісталися лише обрубки — рублі. Тож історична справедливість тріумфує: першим рублевим олігархом і винахідником цієї валюти офіційно став польський князь, який пожертвував для цього мечем!

Кажуть, що Болеслав вивіз із Києва стільки срібла, що коні ледве тягнули. А в Польщі довгий час після того валютою була власне наша гривня.

Версія №4 "Випустіть мене звідси!"

Але припустімо, що Болеслав не рубав срібла, а якісь ворота у Києві усе ж були. Чому Болеслав так сильно по них гатив? Наш літописець натякає: зайти в Київ Болеслав то зайшов, а от з виходом виникли проблеми.

Польська гоп-компанія так активно взялася грабувати киян, що в місті почалося масове партизанське повстання. Поляків почали просто таємно вирізати ночами на комендантській годині. Болеслав зрозумів, що пахне смаженим, і вже за кілька місяців панічно тікав назад до Польщі.

Тож цей стукіт мечем по воротах — це був не знак перемоги. Це Болеслав стояв під замкненою брамою і панічно лупив по дубових дошках зі словами: "Хлопці, ну відчиніть, випустіть мене звідси!" — бо за ним гналися розлючені кияни з дрючками.

Велике розчарування: Меч із майбутнього

Здавалося б, історія красива: Болеслав покричав під парканом, повернувся додому, здав побитий меч у королівську скарбницю, і з того часу польські монархи коронувалися виключно цим "символом підкорення Києва".

Але у XX столітті до меча нарешті добралися нудні люди в білих халатах — металознавці та археологи. Вони провели ретельну радіовуглецеву та хімічну експертизу "Щербця", і вибухнув ще більший регіт. Виявилося, що меч викували… на межі XII та XIII століть (тобто через 200 років після того, як Болеслав узагалі помер!)

Виходить прекрасна картина: Болеслав не міг ударити цим мечем по київських Золотих воротах не лише тому, що воріт ще не існувало, але й тому, що самого меча ще фізично не було в природі. Отож, звідки щербина, що за меч? Продовжуємо цей нумізматичний детектив.

Розділ II. Кревська унія, або Як литовський “дикун” рятував польських банкрутів

Минуло 200 років. 1370 рік. У Кракові траур — помер король Казимир III Великий.

Оскільки він був останнім із династії П’ястів і не залишив по собі жодного законного сина, польська державність моментально зависла в повітрі. Кому віддати корону? Шляхтичі покликали на трон племінника Казімєжа — угорського короля Лайоша (у польській версії — Людвіка I Угорського) з французької династії Анжу.

Лайош приїхав, подивився на тогочасну Польщу і подумав: “Яка ж це глушина у порівнянні з моєю блискучою і багатою Угорщиною!”

Новий правитель відверто зневажав своїх нових підданих. За всі 12 років свого правління він спромігся приїхати до Польщі всього три рази — чисто перевірити, чи справно збирають для нього податки. Краків він вважав брудним селом, тому керувати Польщею залишив свою маму, стару королеву Ельжб’єту.

Ця угорська сімейка поводилася в Польщі як класичні окупанти. Угорські чиновники настільки знахабніли, що у 1376 році горда польська шляхта не витримала і влаштувала у Кракові справжній погром, вирізавши під час бунту близько 140 угорців із королівської свити. Лайош із Буди пригрозив у відповідь стерти Краків з лиця землі, і поляки швиденько втихомирилися.

Але тут перед Лайошем постала проблема: синів у нього не було, а були тільки три доньки. За тодішніми законами, жінки успадкувати трон Польщі не могли. І тоді Лайош провернув грандіозний фінансовий шахрайський трюк, щоб перепхати на польський трон свою доньку. У 1374 році він підписав так званий Кошицький привілей. Він звернувся до польської шляхти: “Хлопці, ви ви́знаєте мою доньку королем (не королевою!), а я за це звільняю вашу шляхту від майже ВСІХ державних податків! Будете платити символічний копійчаний мізер. І дозволю, щоб чоловіка для неї обирала польська рада магнатів, а не її родина”.

Польська шляхта від раптової жадібності повністю втратила політичний розум. Вони радісно закричали: “Віват, королю!”, підписали папірець і… власноруч повністю ліквідували державний бюджет Польщі. Країна залишилася без грошей, без фінансування армії, без копійки в казні, зате з Кошицьким привілеєм у кишені.

Коли Лайош помер, до Кракова привезли його молодшу доньку Hedvig — Ядвігу. Їй було всього 11 років. Ядвіга народилася в Буді (сучасний Будапешт), росла при блискучому угорському дворі, виховували її французькі вчителі, її рідною мовою була угорська, а за паспортом (тобто за династією) вона була взагалі француженкою de Anjou.

Ядвіга була палко закохана у свого австрійського нареченого Вільгельма Габсбурга. У 1378 році батько Ядвіги, Лайош, уклав не просто заручини, а так званий “майбутній шлюб” *(sponsalia de futuro)* з Вільгельмом Габсбургом. За тогочасними церковними законами, якщо діти після досягнення повноліття (для дівчат — 12 років) добровільно підтверджували цей союз (навіть простою згодою), шлюб ставав нерозривним.

Влітку 1385 року 15-річний Вільгельм приїхав до Кракова, але польські маґнати Ядвігу зачинили в покоях на Вавелі. Згідно літопису, розгнівана дівчинка схопила сокиру і почала хвацько крити на тріски дубові двері замку, намагаючись прорубати шлях до коханого. Але

літопис може помилятися! Навряд чи в її покоях могла бути сокира — а от меч міг бути.

Оскільки за часом виготовлення цей меч ідеально збігається з епохою юної бунтарки Ядвіги, є величезна ймовірність, що цей нещасний "Щербець" отримав свої реальні бойові пошкодження не під стінами Києва, а коли ображений 11-річний король Ядвіга намагалася розкришити ним дубову браму Вавельського замку, прориваючись до свого Вільгельма!

Але без різниці, чим вона рятувалась — ні меч, ні сокира проти великої політики не допомогла. Дівчинка була просто пішкою в руках польських магнатів. Вільгельма вигнали з королівського замку, але він не зразу повернувся додому — оселився в монастирі францисканців (який був розташований поруч із замком). Кажуть, їм там вдалося побачитися.

Отже, польські маґнати, вигнавши нещасного принца Вільгельма, сіли думати, як жити далі. Грошей у казні після Кошицького привілею — нуль, тільки дитина як політичний товар. А на північних кордонах виросла страшна проблема, яку поляки самі ж собі колись ретельно організували.

Хрестоносці

Ще у 1226 році польському князю Конраду Мазовецькому так сильно хотілося конфіскувати землі у своїх сусідів — язичників-прусів, а воювати самому було лінь, що він вчинив "геніально": запросив на допомогу німецьких лицарів Тевтонського ордену (хрестоносців). Князь подарував їм Хелмінську землю, поплескав по плечу і сказав: "Хлопці, вибийте мені прусів, а я вам за це щиро подякую".

Тевтонці приїхали, прусів вирізали під корінь, але замість того, щоб тихо сидіти на подарованій землі чи поїхати додому, вони побудували могутні замки, заснували на пруській землі свою мілітарну державу і заявили полякам: "Тепер ми житимемо тут. І, до речі, Ґданськ ми у вас теж забираємо".

Ґданськ загарбав ще Мєшко І. Саме він ще у 980-х роках прийшов на берег Балтійського моря, побачив там місцеві автономні громади поморян, які спокійно ловили рибу та торгували бурштином, і лаконічно оголосив: "Вітаю, від сьогодні ви — частина великої польської держави. З вас — податки сріблом, а з мене — право називатися моїми підданими".

Поморяни, м'яко кажучи, Мєшка не сильно любили і при кожній нагоді піднімали бунти, тому полякам доводилося завойовувати Ґданськ наново при кожному новому князеві. І от, у 1308 році тевтонці подивилися на цей нещасний Ґданськ, який польські королі так довго і мученицько відбивали у поморян і сказали полякам: "Дякуємо вашому Конраду за запрошення! Ґданськ тепер наш, називатиметься Данціґ, а ви, панове, платіть нам мито за кожну бочку свого зерна, яку захочете вивезти в Європу".

Ось так коло замкнулося: Мєшко І Ґданськ загарбав, Конрад Мазовецький тевтонців привів, а тевтонці у поляків цей Ґданськ забрали. Тріумф стратегічного планування!

Минуло ще 50 років після цього конфузу, і польська шляхта, яка нарешті відібрала владу у монархів, раптом усвідомила: Тевтонський орден став такою військовою машиною, що наступним пунктом у їхньому списку може бути й сам Краків — хто знає! А захищатися нічим — армії немає, грошей немає, на престолі плаче 11-річна угорська дівчинка.

Кревська унія

І ось тоді польські шляхтичі увімкнули режим кастингу. Їм терміново потрібен був… ні, не просто союзник.
Вони шукали, де б знайти дурня, який би мав купу грошей і сильну армію, щоб захистити безпорадну і збанкрутілу Польщу від хрестоносців. А ще наповнив би своїм сріблом порожню польську казну, що спорожніла після "податкових канікул" Лайоша (дякуючи Кошицькому привілею), а самі пани щоб при цьому продовжували сидіти на Вавелі й пишатися своїм гонором.

І погляди шляхти впали на Схід — на безкрає Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське, де на престолі сидів міцний правитель, литовський князь Ягайло. Польська шляхта вирішила діяти швидко. Вони зібрали авторитетне посольство (туди увійшли найхитріші краківські магнати, як-от Влодзик із Харбіновиць) і відправили їх у далеку дорогу — в Кревський замок на Литву.

Прибувши, посли говорили не про високу культуру, християнську мораль чи спасіння душі, — ні-ні, — вони дістали сувої та почали жорсткий фінансовий аудит. Вони прямо сказали князю: наша Ядвіга — товар ексклюзивний, корона дорога. Скільки срібла ти готовий вивалити на стіл, щоб ми пустили тебе на Вавель?

Ягайло, який був геніальним політиком тактичного рівня, чудово розумів, що поляки прийшли до нього не від хорошого життя. Він спокійно вислухав їхній прейскурант і підписав те, що ми сьогодні називаємо Кревським актом (14 серпня 1385 року).

За умовами Кревської угоди, Ягайло зобов'язався:

- Оплатити всі борги Польщі.
- Відсипати австрійському принцу Вільгельму колосальні 200 тисяч флоринів за те, що шляхтичі відбили у нього наречену.
- Своїм коштом виставити армію проти хрестоносців.

Але це ще не був кінець маніпуляції.

Коли Ягайло у січні 1386 року вже їхав до Польщі на весілля, польські посли перестріли його в дорозі — у місті Вовковиськ. Вони заступили йому дорогу і заявили: "Контракт у Крево — то добре, але ми тут у Кракові подумали… Корону то ми тобі дамо, але ти підпиши нам ще один папірець, що ти не просто чоловік Ядвіги, а офіційно зобов'язуєшся слухатися нашого Сейму і виконувати всі наші забаганки".

Ягайло знову посміхнувся, підписав і цей Вовковиський привілей.
Він думав: головне — сісти на престол у Кракові, отримати владу і об'єднати армії. А з цими краківськими боржниками та їхніми папірцями він розбереться пізніше.

Шлюб з язичником

Щойно Ягайло під'їхав до Кракова, у польських маґнатів відняло мову від подиху. "Дикун" приїхав в оточенні блискучої руської (української) та литовської шляхти. А головне — він привіз із собою те, без чого Польща просто оголосила б дефолт — підводи, завантажені литовським золотом та руськими срібними гривнями.

І от, коли польські шляхтичі побачили ці підводи, розпливлися в улесливих посмішках, швиденько охрестили Ягайла під іменем Владислав, коронували його і благословили цей шлюб. А Габсбурги подали скаргу Папі Римському Урбану VI. Вони стверджували, що Ядвіга вже заміжня за Вільгельмом, а її союз із Ягайлом — це перелюб і двоєженство. Самого Ягайла (який щойно охрестився), австрійці називали “фальшивим християнином”, який викрав християнську королеву.

Папа Римський призначив спеціальне розслідування, але польська дипломатія придумала аргумент: хрещення цілої язичницької Литви. Поляки знали, що для католицької церкви навернення цілої країни було набагато важливішим за ображене самолюбство австрійського принца. Отож Ватикан визнав шлюб із Вільгельмом недійсним, а шлюб із Ягайлом благословили.

У підручниках напишуть: “Велика польська королева Ядвіга пожертвувала собою заради християнізації Литви”.
А тепер відчинимо двері королівської спальні й подивимося на цей “романтичний союз”.

На момент весілля у 1386 році Ядвізі щойно виповнилося 12 років (за тогочасними законами це був мінімальний вік для шлюбу, пани вираховували кожен день!). А нареченому Ягайлу, за різними оцінками хроністів, було від 40 до 45 років. На ті часи, коли люди рідко доживали до п’ятдесяти, він для неї був не просто старшим чоловіком — він був глибоким і страшним стариганом. Для дівчинки це була справжня трагедія: її віддавали за старого чоловіка, якого ще й польська пропаганда малювала як “дикого язичника з лісів”.

До того ж, польська шляхта, щоб виправдати цей шлюб перед Папою Римським, так сильно роздмухувала міф про “дику язичницьку Литву”, що бідна Ядвіга щиро вірила: її віддають за волохате чудовисько, яке живе в лісі й харчується сирим м’ясом. Хроніст Ян Длугош писав, що Ядвіга панічно боялася Ягайла і навіть відправила свого вірного лицаря Дякошу таємно підглянути за князем у бані — перевірити, чи він взагалі схожий на людину і чи не має, бува, хвоста й рогів.

Дівчинку перед першою зустріччю, мабуть, напоювали всіма відомими заспокійливими відварами, щоб вона просто не зомліла від жаху. Та даремно: литовський князь виявився чистішим за всю краківську еліту разом узяту. На відміну від європейських кавалерів, які вважали купання гріхом і маскували запах парфумами, Ягайло фанатично любив баню, мився щодня, голив бороду і пив лише чисту воду.

Але цей “дикун” привіз із собою не лише золото, срібло та армію, яка зрештою в битві під Ґрюнвальдом врятувала Польщу від хрестоносців. Він привіз із собою литовську та руську (українську) шляхту.

> *І от тут — найцікавіший філологічний фокус: Ягайло і його оточення розмовляли… давньоукраїнською (руською) мовою, бо вона була офіційною державною мовою Великого князівства Литовського! Польський двір при Ягайлі змушений був слухати давньоукраїнську мову. І наступні кілька десятиліть польські шляхтичі у Кракові змушені були вчити руські слова, щоб просити у свого нового короля грошей на чергову війну.*

Ось так литовсько-руські гроші та армія врятували Польщу від німецького знищення, а наша

мова звучала у королівських покоях Вавеля. Але мине час, поляки забудуть, хто витягнув їх із боргової ями, прийдуть у Київ і скажуть українцям: “Ви — неосвічені хлопи, а ми принесли вам європейську культуру”.

І ось тут гумор закінчується і починається справжня історична містика. Навіть якщо 11-річна Ядвіга рубала “Щербцем” двері Вавеля суто через підліткову образу, вона символічно прорубала вікно для польської експансії.

> *Саме її вимушений шлюб із Ягайлом зв’язав Польщу та Литву в один заплутаний вузол. Саме вона, сама того не хотячи, запустила той самий маховик “поглинання України”.*

Дівчинка біля вавельської брами дала старт процесу, який через два століття закінчиться Люблінським аншлюзом, польською панщиною на наших чорноземах, а зрештою Варшавським договором і всіма нещастями.

Розділ ІІІ. Пастка Люблінського сейму

Тоді, в 1385 році польські шляхтичі прийшли в Кревський замок до литовського князя Ягайла і благали: “Будь нашим королем! Оженись з Ядвігою, допоможи нам розбити хрестоносців. Ми ж в одному човні, давай жити разом!” І Литва прийшла. Литовські та руські (українські та білоруські) полки пролили свою кров під Ґрюнвальдом, врятували Польщу, захистили її кордони. Це був чесний союз заради спільної безпеки, де ніхто не забирав один у одного території.

Минає майже два століття. Настає 1569 рік. Тепер карти кардинально помінялися. Кшижаки (хрестоносці) давно зникли або перекваліфікувалися на слухняних польських васалів, Польща на литовсько-руських дріжджах непогано розжиріла, а от у самої Литви почалися великі проблеми з московським царем Іваном Грозним. Московити тиснули з півночі, у 1563 році спалили Полоцьк — стратегічну литовську фортецю, і над Вільно нависла реальна загроза повного знищення Литовської держави.

Литовці, як чесні союзники, приходять до поляків і кажуть: “Друзі, пам’ятаєте 1385 рік? Пам’ятаєте Ґрюнвальд, де ми разом тевтонцям шию скрутили? Тепер нам потрібна допомога проти Москви, давайте спільними силами підемо на Москву!”

Польська шляхта солодко позіхнула, почухала свої пишні кунтуші й відповіла: “Ідея з походом на Москву — просто супер, хлопці! Ми двома руками “за”. Але є один маленький нюанс. Просто так ми з диванів не встанемо. Пам’ять про Ягайла у нас хороша, але безкоштовні акції — це не для нас. Хочете, щоб наша армія вам допомогла? Відпишіть нам увесь ваш південь — Волинь, Поділля, Брацлавщину і… Київ”.

(До Люблінської унії Київ і вся Наддніпрянщина належали до Великого князівства Литовського. Литва була православною, руська мова там була державною, і українці були там повноправними господарями. Це був унікальний і цілком комфортний союз народів.)

Люблінський сейм

Починаючи від Владислава II Ягайла, правителі Литви та Польщі майже завжди поєднували обидва престоли. Це був класичний приклад персональної унії — союзу двох незалежних держав під владою одного монарха. Оскільки в Польщі короля обирала польська шляхта, а в

Литві князя висувала литовська знать, спільний правитель з'являвся лише тоді, коли вибори обох країн збігалися. Якщо ж інтереси розходилися, Литва і Польща тимчасово жили окремо, кожна зі своїм володарем.

На нещастя, тодішній польський король Сигізмунд II Август був якраз одночасно і королем Польщі, і Великим князем Литовським.

Як Великий князь Литовський він воював з Москвою — але силами самої лише Литви. Змусити Польщу вступити у цю війну він не мав жодного юридичного права. Щоб оголосити війну, зібрати військо та запровадити воєнні податки, Сигізмунду потрібна була обов'язкова згода польського Сейму (парламенту шляхти). І він у січні 1569 року збирає в Любліні спільний сейм, куди прибули дві окремі делегації: польська та литовська.

Але замість звичайного обговорення стратегії та податків на війну, Люблінський сейм перетворився на запеклу політичну битву, яка тривала аж 7 місяців. Події розвивалися за драматичним сценарієм.

Литовська делегація на чолі з найбагатшими магнатами — князями Радзивіллами та Ходкевичами їхала в Люблін лише за одним: отримати від поляків військову допомогу проти Москви. Вони хотіли зберегти незалежність Литви і максимум, на що погоджувалися — це оборонний союз.

> *Польська делегація зайняла жорстку позицію: "Ніяких грошей без повного об'єднання держав". Вони вимагали, щоб Литва була ліквідована як окрема держава і просто увійшла до складу Польської Корони (це називалося "інкорпорація").*

У литовських послів на чолі з магнатом Миколаєм Радзивіллом "Рудим" (воєводою віленським і великим гетьманом литовським) від такої наглості просто очі на лоб полізли. Вони приїхали домовлятися про військовий союз рівних, а потрапили на сеанс середньовічного рекету. Радзивілл прямо з трибуни Сейму заявив полякам: "Ми прийшли як брати, а ви поводитеся як торговці людським м'ясом! Ми не продамо свою землю за ваші послуги!"

Атмосфера в Любліні наприкінці лютого 1569 року була максимально наелектризованою. Король Сигізмунд II Август повністю став на бік поляків і чинив на литовців шалений психологічний тиск. Зрозумівши, що в Любліні пахне кабалою, литовська делегація вирішила застосувати класичний дипломатичний трюк — демарш.

1 березня 1569 року вони зібрали вози, спакували речі і поїхали з Люблінського сейму назад додому на Литву, щоб самотужки організувати оборону. Литовці свято вірили в закони: якщо на засіданні немає другої сторони, то Сейм автоматично стає нелегітимним. Вони сподівалися, що у короля забракне кворуму і він розпустить це зібрання.

Але Сигізмунд Август Сейм не закрив. Польська шляхта, яка вже подумки ділила чорноземи українських князівств, підійшла до монарха з козирним аргументом: "Пане королю, ти ж у нас і так Великий князь Литовський. Хто тобі заборонить подарувати свої власні литовські землі своїй же Польській Короні?".

І, звісно, десь у тіні цього діалогу вже блищав "щербець" — універсальний доказ на всі випадки, коли треба пояснити, чому чужі землі раптом стали "історично польськими". На

підтвердження шляхта придумала легенду, що Волинь і Київ нібито своїм “щербцем” Болеслав Хоробрий завоював. На основі цього вони й підсунули королю указ про анексію.

> *І Сигізмунд, поки Литва, стікаючи кров’ю, відбивалася від московитів на півночі, просто взяв і одним розчерком пера влаштував справжній аншлюз. У березні 1569 року він підписує указ про анексію Підляшшя і Волині, у травні — Брацлавщини, а у червні — Києва.*

До місцевої української (руської) шляхти на Волині та в Києві король надіслав “листи щастя”: “Панове, я забираю вас до Польщі. Якщо ви протягом місяця не приїдете в Люблін і не присягнете мені на вірність як польському королю — я конфіскую всі ваші міста, маєтки, замки і землі, а вас оголошу зрадниками”.

Для князів Острозьких, Сангушків, Вишневецьких чи Чорторийських це означало миттєве банкрутство. Втратити свої колосальні володіння на Волині та Київщині вони просто не могли собі дозволити.

Коли у травні 1569 року до Любліна прибули волинські магнати на чолі з Костянтином-Василем Острозьким, вони до останнього намагалися зберегти гідність і торгувалися за кожне слово.

> *Українські князі відмовилися ставати на коліна перед королем, як це робили поляки. Острозький заявив, що вони — нащадки удільних руських князів (Рюриковичів) і є “людьми вільними та чесними”, тому присягатимуть тільки стоячи і тримаючи руку на Біблії. Король змушений був поступитися.*

Король запевнив, що вони переходять до Польщі як рівноправні партнери. Вони отримали індивідуальні регіональні привілеї (Волинський та Київський):

- Збереження мови: Офіційне суверенне судочинство та діловодство на українських землях залишалося рідною руською мовою.
- Свої закони: Замість польського права на українських територіях продовжив діяти звичний для них Литовський статут.
- Релігійна недоторканність: Повна свобода для православної віри.

Лише після того, як ці вимоги задовольнили, українські магнати склали присягу Польщі. Коли литовці у Вільні дізналися, що у них за спиною, без жодного пострілу, просто королівським розчерком пера підступно відібрали половину держави, вони зрозуміли: гра програна. Якщо вони не підпишуть унію, Польща забере й решту, а Іван Грозний доб’є їх із півночі.

Так 1 липня 1569 року Литва підписала в Любліні “шлюб із пістолетом біля скроні”, а Сигізмунд Август став першим правителем об’єднаної Речі Посполитої. Підручники напишуть, що це була перша в Європі добровільна федерація вільних народів — Річ Посполита. Але чи федерація? чи вільних? і яких народів?

Що стало польським?

Польські шляхтичі витиснули з Литви максимум централізації, щоб повністю контролювати процеси. Спільними, а отже польськими, оголосили три речі:

- Один монарх. Тепер не було окремо польського короля і литовського великого князя. Був

один правитель, якого шляхта обох країн спільно обирала на Сеймі. І коронували його тільки у Кракові.

- Один Сейм (Парламент). Литовський парламент ліквідували. Депутати від Литви тепер мали їхати на спільний Сейм до Польщі, де польська шляхта мала колосальну більшість і могла просто закричати будь-яку литовську ініціативу.

- Спільна зовнішня політика. Литва більше не мала права сама миритися з Москвою чи оголошувати війну. Усе вирішувалося у Варшаві чи Кракові.

Що лишилося Литві?

- Власна армія. Поляки не командували литовськими військами.
- Власна казна і гроші. Податки з Литви йшли у Вільно, а не в Краків.
- Власні закони та суди (Литовські Статути). До речі, ці закони були настільки прогресивними та написаними чудовою староукраїнською мовою, що поляки просто заздрили.
- Власна печатка та міністри (канцлери, гетьмани).

Головний куш: Український чорнозем без кордонів

Але найголовніша унікальна умова Люблінського рекету полягала в одному короткому пункті: скасування кордонів для бізнесу.

До 1569 року польська шляхта не мала права купувати землі в Україні чи Литві — закон Великого князівства Литовського це суворо забороняв. Хочеш землю — женись з литовкою і приймай місцеве громадянство. Шляхта бачила український чорнозем, — де палицю встроми — і виросте дерево, і розуміла, що на експорті зерна в Європу можна заробити мільярди.

Люблінська унія цей литовський замóк зламала. Полякам дозволили скуповувати, анексувати та отримувати в подарунок від короля землі по всій території України. І ось у цей момент на наші землі хлинули всі ці знамениті роди — Потоцькі, Калиновські, Конєцпольські. Вони почали будувати свої гігантські латифундії, стаючи “королями” на Поділлі та Волині.

> *А місцевих українців, які віками жили вільно, вони почали заганяти у жорстке кріпацтво (панщину), примушуючи працювати на польську кишеню по 6 днів на тиждень.*

Отже, Річ Посполита народилася як дуже дивний кентавр. Голова у неї була польська, хребет — литовський, а от годував всю цю конструкцію український селянин. Поляки вважали, що вони створили ідеальну машину для викачування грошей: вирвали у Литви південні землі, загнали українців у рабство, засипали Європу зерном і розжиріли так, що кунтуші на животах тріщали.

Московсько-литовська війна

Ну що ж, папери підписані, Люблінську унію 1 липня 1569 року скріплено печатками, український чорнозем офіційно перейшов у власність польських панів. Тепер, за логікою речей, горда польська армія мала б із криками “За нашу і вашу свободу!” рушити на північ і розбити війська Івана Грозного, рятуючи знекровлену Литву?

Але щойно Сейм закрився, польська шляхта роз’їхалася по своїх нових українських маєтках… рахувати прибутки від майбутнього врожаю зерна. Коли литовські гетьмани панічно слали

листи до Кракова з криками: “У нас московити під стінами, де ваша обіцяна допомога?”, польські пани у Сеймі солодко потягувалися і відповідали: “Ой, знаєте, зараз не на часі. Треба спочатку розібратися з межами нових воєводств, шляхетські привілеї підкоригувати, та й взагалі — воювати взимку холодно, а влітку душно. Ви там тримайтеся, гарного вам настрою!”

> *Польща хронічно саботувала виділення грошей на армію. Замість регулярних полків Корона присилала Литві папірці з висловленням “глибокої стурбованості” та дипломатичні ноти. Литовці продовжували відбиватися від Івана Грозного практично самотужки, втрачаючи людей і території, поки поляки освоювали “віджаті” українські поля.*

Реальна і потужна відсіч Москві почалася лише через 10 років після унії — у 1579 році. І то лише тому, що новим королем Речі Посполитої обрали суворого угорського трансільванського князя Стефана Баторія. Цей залізний чоловік прийшов до шляхти, стукнув кулаком по столу і сказав: “Або ви негайно даєте мені гроші на професійних найманців (угорців, німців), або я кладу корону на стіл і воюйте самі!” Шляхта злякалася, гроші дала, і Баторій разом із литовським гетьманом Радзивіллом нарешті відкинули московитів назад і повернули Полоцьк. Ударною силою його військ були українські козаки.

Підсумок союзу з Польщею:

- Польща забирає в Литви Київ та половину земель як “плату за захист від Москви”.
- Після отримання цієї плати Польща засинає на дивані й жодного захисту не надає.
- Литву рятує угорський король Баторій руками українських козаків.
- А польські шляхтичі у Варшаві продовжують пити вино, крутити вуса і записувати в мемуарах, як їхня велика культура цивілізувала цей дикий Схід.

Одне вони забули: коли ти будуєш свій “рай” на рекеті та сльозах мільйонів людей, рано чи пізно до тебе в гості прийдуть козаки з шаблями і випишуть такий “рахунок”, який жодне київське срібло не зможе покрити.

Розділ IV. Геополітичний пінг-понг, або Як Київ став лотом на торгах

Минає трохи більше ніж 100 років після Люблінського рекету.
Українцям польські порядки, єзуїти та панщина на чорноземах остаточно стали впоперек горла. Вибухнула Хмельниччина, козаки дали шляхтичам під зад і вигнали їх геть. Але спокійніше не стало, бо на українській шахівниці почалася епоха Руїни — час, коли всі воювали проти всіх і зраджували всіх підряд.

Спочатку Москва і Краків заходилися грати у дивну гру: то воюємо, то миримося. У 1654 році Хмельницький підписує Переяславські статті, і до Києва заходить московський гарнізон. Поляки кричать: “Зрада!”, оголошують Москві війну і кілька років активно махають шаблями.

Але щойно козаки на чолі з Виговським під Конотопом у 1659 році влаштовують московитам тотальний розгром, польські пани раптом вирішують: “Ой, а Москва не такі вже й погані хлопці, давай дружити проти козаків!”

Наступні двадцять років перетворилися на суцільний геополітичний абсурд. Москва то воювала з Польщею, то підписувала з нею таємні перемир’я. Польська армія то намагалася штурмувати лівобережні міста, то панічно тікала від козацько-татарських полків. Козацькі

гетьмани теж не пасли задніх: один дивився на Москву, другий — на Варшаву, третій — на турецького султана. Україну буквально рвали на шматки.

> *І тут Москва з Варшавою просто сіли та за спиною українців поділили її землі по Дніпру — Андрусівське перемир'я 30 січня 1667 року. Правобережжя відійшло до Речі Посполитої (Польщі), Лівобережжя перейшло під контроль Московського царства (Росії). Київ, хоча лежить на правому березі, віддали Москві "тимчасово" на два роки.*

І ось 1686 рік. Король Ян III Собеський (за допомогою українського козацтва) щойно мальовничо розбив турків під Віднем, отримав купу європейських "лайків у фейсбуці" (тобто компліментів у тогочасних газетах), але в самій Польщі на той час — повна руїна. Казна знову порожня, шляхта податків не платить, а армія бунтує через затримку зарплат. Держава тріщить по швах. Та вихід знайдено: Київ.

До Москви приїжджає велике польське посольство на чолі з познанським воєводою Кшиштофом Гжимултовським нібито повернути орендований Київ і остаточно підписати "Вічний мир". Але московити кажуть: "Та Київ і Лівобережжя вже 19 років наші. Київ взагалі-то ми вирішили вам не повертати. Давайте тепер це офіційно зафіксуємо в папірцях".

Звичайні дипломати б просто змирилися, але шляхтичі увімкнули режим геніальних перекупників. Вони зробили круглі очі й заявили: "Як це — просто записати?! Київ — це ж наша святиня! Наші споконвічні Креси! Ми за нього проливали… е-е… чорнило в Любліні! Безкоштовно ми його не віддамо. Хочете Київ? Купуйте!"

Московські бояри на чолі з князем Голіциним від такої бізнес-ідеї оніміли. Поляки з порога виставили прайс-лист: 800 тисяч рублів за місто, в яке вони вже 34 роки (з 1654 року) не заходили. Жодний польський жовнір не бачив київських Золотих воріт навіть у найпотужнішу підзорну трубу. Для Варшави Київ був абсолютно втраченою територією, повернути яку військовим шляхом не було жодного шансу.

Московити почали збивати ціну, наче на східному базарі, запропонувавши смішні 30 тисяч. Наступні три місяці переговори нагадували фінансовий трилер. Дипломати кричали, стукали кулаками по столу, демонстративно пакували валізи й погрожували розірвати мир.

Зрештою, сторони зійшлися на сумі в 146 тисяч рублів. На ті часи це було близько 7 тонн чистого, високоякісного срібла! Така сума за папірець — обіцянку, що Польща більше не буде воювати за повернення Києва — геніальний бізнес. Для тогочасної Європи це були колосальні, просто космічні гроші. Шляхтичі везли цей "київський куш" до Польщі на трьох сотнях возів під посиленим воєнізованим конвоєм.

Колись Болеслав вивіз із Києва вози гривень від Святополка Окаянного — такою була ціна "польської присутності" у місті в XI столітті.
Потім вози срібла і золота котилися до Польщі з землі Руської у підводах Ягайла.

Тепер Київ знову їхав до Польщі у возах срібла — цим разом сплаченого московським царем Іваном V Олексійовичем.

Коли Ян III Собеський побачив цю срібну кавалькаду, він плакав. На ці гроші польська корона моментально виплатила борги бунтівній армії, закрила касові дірки в бюджеті й буквально врятувала державу від миттєвого банкрутства. Але тут увімкнувся фірмовий шляхетний

гонор.

> *Польський Сейм ображено відмовився підписувати ратифікацію і до самого кінця Речі Посполитої стверджував: "Ми не ратифікували договір, Київ юридично наш!" Наступні роки польські королі, продовжували гордо носити титул "князів київських", не маючи можливості підійти до міста навіть на гарматний постріл.*

Але "вічний мир" тривав недовго — не цілих сто років. У 1772, а потім у 1793 і остаточно в 1795 році Росія, Прусія та Австрія поділили Польщу.

Так як Литву-Україну без питань і згоди поділила Польща, так тепер поділили її. Так як колись Литва, так тепер Польща зникла з карти Європи. Під час Третього поділу Польщі у 1795 році Краків окупували прусські війська. Вони вивезли символи польської монархії до Берліна, включно з мечем "щербець".

У 1819 році прусське міністерство фінансів вирішило розпродати "непотріб" зі старої польської скарбниці. Так головна польська реліквія "щербець" опинилася в Санкт-Петербурзі і відкрито виставлялася в Ермітажі. Решта польських королівських регалій була переплавлена на монети.

Розділ V. Пілсудський-експрес: як повторити дві афери за один рік

Отже, Київ опинився в польських руках в 1569, а продали його поляки у 1686 році — через 117 років. Пілсудський вирішив повторити цей трюк за один рік.

Акт перший: Варшавський рекет (квітень 1920 року)

Українська Народна Республіка опинилася в такій же страшній пастці, як колись Литва перед Люблінською унією. Зі сходу тиснуть московити (цього разу червоні більшовики), а українська армія знекровлена.
Петлюра приходить до Пілсудського і каже: "Юзеку, друже, давай спільними силами виженемо московитів!"

Пілсудський солодко закручує вуса і відповідає точнісінько як його предки у 1569 році: "Ідея просто супер, друже! Ми допоможемо, але безкоштовні акції — це не для нас. Хочеш, щоб наша армія вам допомогла? Віддавайте нам увесь … ну не увесь — відпиши нам хоча б Галичину і Волинь. Підписуй Варшавський договір, віддавай землі, або розгрібайся з Леніним сам".

Знекровлений Петлюра, як колись плачучі литовці в Любліні, "з пістолетом біля скроні" підписав цей кабальний договір. Поляки без жодного пострілу анексували у союзника Волинь і Галичину як "плату за допомогу".

Акт другий: Київський бліцкріґ (травень 1920 року)

Отримавши свій територіальний куш, Пілсудський миттєво згадав про Баторія і дав команду "Вперед!". Спільний польсько-український наступ розвивався зі швидкістю бліцкріґу. Червона армія тікала так швидко, що польські гусари (цього разу вже на тачанках і з кулеметами) ледь встигали за ними пилюку ковтати.

І ось, 7 травня 1920 року, польські війська разом із залишками армії Петлюри тріумфально

заходять у Київ. Хрещатиком крокує спільний військовий парад, кияни кидають під ноги квіти, а Юзеф Пілсудський збирає тонни європейських хайпових "лайків" у тогочасній пресі як "визволитель Східної Європи від більшовицької тиранії". Польські пани у Варшаві відкривають шампанське і поважно обговорюють, що "Креси" нарешті повернулися у рідну гавань, а велич Речі Посполитої відроджено від моря до моря.

Але цей парадний фурор тривав рівно доти, доки радянський командувач Будьонний не підтягнув свою Першу кінну армію. Замість тривалої оборони Києва почався великий драп. Уже в червні більшовики вибили поляків із міста, і "визволителі" так хвацько накивали п'ятами назад до Варшави, що по дорозі ледь не загубили власну незалежність. Ейфорія вивітрилася моментально.

Далі червоні ледь не беруть Варшаву ("Чудо на Віслі"), поляки спільно з українцями відбиваються, і знову женуть більшовиків на схід, до кордону, узгодженого Пілсудським з Петлюрою. І тут раптом… польське суспільство та сейм "втомлюються від війни". Фронт зупиняється.

Акт третій: Ризький розпродаж повітря (березень 1921 року)

І от минає всього один рік від початку союзу з Петлюрою. Березень 1921 року, місто Рига. Поляки з росіянами-більшовиками сідають за стіл переговорів встановлювати кордон і підписувати мир. Українських союзників виставляють за двері. Делегацію УНР навіть не впустили в залу засідань. Все як 1686 року.

Польська шляхта робить фірмовий маневр у стилі Яна III Собєського — вони кажуть більшовикам: "Ну що, хлопці, гроші на бочку — і Київ та Східна Україна тепер ваші. З вас 296 мільйонів золотих рублів за завдані нам історичні збитки!" (Від поляків торгувався Ян Дембський, він приїхав в Ригу з космічним прайс-листом, вимагав від Москви компенсувати все, що Російська імперія вивезла з польських земель за 123 роки окупації: золотий запас, майно, податки).

Головний більшовицький дипломат Адольф Іоффе ледь не подавився чаєм і заявив, що в Леніна казна порожня, країна в голоді, тому Москва може дати максимум 30 мільйонів золотих рублів (тобто рівно в 10 разів менше).

Дембський та Іоффе торгувалися довго. Поляки знижували планку: 200 мільйонів, 150, 80… Більшовики стояли на своєму як укопані: "Даємо 30 мільйонів — і розходимося, або прямо зараз повертаємо кінноту Будьонного під Варшаву".

> *Зрештою, польська делегація здалася і підписала продаж Києва за радянським тарифом — 30 мільйонів золотих рублів.*

А щоб хоч якось компенсувати фінансове фіаско, пани змусили Леніна віддати з Ермітажу купу загарбаних царською Росією речей і той самий легендарний коронаційний меч "щербець". І Москва підписала прейскурант!

Яка неймовірна краса гри:
1. Квітень 1920: Польща забирає у Петлюри землі України як плату за допомогу у звільненні Києва.
2. Травень 1920: Польща заходить у Київ і махає мечем "Київнаш".

3. Березень 1921: Польща виставляє Петлюру за двері, ділить між собою і Росією Україну і вдруге продає Київ більшовикам за купу грошей і отримує оригінальний заіржавілий меч Щербець як бонус.

Те, що в Середньовіччі займало сто років, у XX столітті шляхетний гонор прокрутив за якихось 12 місяців.

Тільки маленька поправка: Якщо у 1686 до Варшави їхало 300 возів запряжених кіньми і завантажених сріблом, то в 1921 році стара локомотива везла вагон, у якому лежав легендарний Щербець, а позаду нього котилися 299 вагонів порожніх більшовицьких обіцянок. Грошей Варшава так і не побачила.

> *Історія повторилася як поганий ремейк: Польща знову розділила Україну, і знову — вже не через 100, а через 18 років, у 1939-му, більшовики з нацистами розділили саму ж Польщу.*

Розділ VI. Доля "Щербця" і важливість Києва.

"Щербець" урочисто повернувся до Кракова.
У 1939 році, рятуючи його від Гітлера, поляки вивезли меч через Румунію та Францію аж до Канади, де він ховався понад 20 років. Сьогодні він знову лежить у Вавельському замку.

А що ж за щербина, якою так пишалися королі? Це звичайний технічний отвір біля руків'я, куди майстер колись прикріпив маленький щит із гербом. Герб відвалився (а може спеціально вирвали, бо не був польський), дірка залишилася, а середньовічні піарники швиденько вигадали патріотичну байку про "взяття Києва", щоб виправдати брак на зброї.

От і маємо величну історію: меч, який викували на двісті років пізніше, з діркою замість бойового поранення, яким можливо дівчинка рубала власні двері, шляхта гордо зробила *символом підкорення України*. Ну хіба вони не геніальні маркетологи?

А вибір Києва для легенди про "Щербець" не був випадковим. Для поляків Київ був не просто сусіднім містом, а головним геополітичним призом та сакральним символом Сходу.

> *В XI столітті Русь була гігантською імперією, на тлі якої тогочасна Польща виглядала дуже скромно. Для Болеслава Хороброго Київ був вершиною його військової кар'єри. Похід на Київ підняв престиж Польщі в очах усієї тогочасної Європи. Тому саме цей тріумф польські хроністи (зокрема Галл Анонім) розпіарили на віки. Жодне інше місто (ні Прага, ні німецькі фортеці) не мало такого статусу й багатства, щоб хвастощі ними виглядали настільки грандіозно.*

Згодом, коли Київ занепав після монгольської навали, міф трансформувався. Шляхті втовкмачували ідею, що Польща — це "передмур'я християнства" *(Antemurale Christianitatis)*, яке несе культуру на "дикий Схід". Удар мечем по Золотих воротах у цій системі координат означав тріумф західної католицької культури над схизматичним (православним) Сходом.

Коли у 1569 році Польща офіційно включила до свого складу Київщину, Волинь та Поділля, польським магнатам потрібно було ідеологічно виправдати, чому ці землі тепер належать їм. Легенда про те, що "наш перший великий король Болеслав ще 500 років тому прийшов у Київ і мечем позначив його ворота", слугувала ідеальним історичним "доказом": "Ми не загарбники, ми просто повернули те, що наш Болеслав колись помітив як польське".

Отже, міф про Київ вигадали і підтримували тому, що він закривав відразу дві потреби: тішив національне самолюбство та юридично обґрунтовував володіння багатими українськими землями. Його возили на кожну коронацію саме для того, щоб нагадувати всім присутнім: “Дивіться на цю щербину: Київ колись був завойований нами, а отже, наш вплив на Сході — законний”.

Післяслово. Привид Люблінського рекету

Здавалось би, цей абсурд “Київнаш” залишився у XX столітті? Як би не так! Фантомні болі за втраченими українськими воєводствами досі блукають затишними кабінетами у Варшаві.

Настає червень 2026 року. В Києві на території Печерської лаври урочисто відкривають погруддя гетьману Івану Мазепі. Здавалося б, суверенна держава у своїй столиці ставить пам’ятник власному герою.

> *Але польські експерти з поважних аналітичних центрів моментально вмикають режим політичного нагляду і починають на повному серйозі оцінювати: а чи не має це відкриття якогось підтексту?*

Польська преса з полегшенням констатує: хух, Мазепа пройшов верифікацію. Польські експерти визнали його “постаттю нейтральною і навіть позитивною”, бо він колись був придворним польського короля і першим кавалером їхнього Ордена Білого Орла. Пронесло! Краківська інспекція затвердила об’єкт, зносити не вимагатимуть.

> *Тільки вдумайтеся в цей рівень геополітичного егоцентризму: польські аналітики та журналісти на повному серйозі збираються і аналізують, чи встановлення погруддя українському гетьману в столиці України — це “спроба задобрити Варшаву та згладити конфлікт” (próba złagodzenia napięcia), чи ні. Вони оцінюють суверенну історію сусідньої держави виключно через фільтр “а як ми на це подивимось?”.*

Мазепу затвердили, але помахали пальчиком: дозвіл на символічне поховання Романа Шухевича в нашому Кійуві — це крок до ескалації відносин з Польщею, навіть якщо таке поховання зрештою не відбудеться.

І тут виникає питання: а яке їм діло? Виглядає так, начебто вони перевіряють, що там будують у *їхньому* “королівському місті Кійуві”, за яке Москва так і не перерахувала гроші на бочку. Логічно — якщо в 1686 році поляки вважали Київ своїм, бо гроші взяли, але папірець не підписали, то після 1921 року вони думають, що мають повне право вважати Київ своїм, бо папірець підписали, але грошей не взяли! За логікою шляхетського Сейму контракт 1921 року анульовано через несплату.

Ось так. Рік 2026. Українці будують пам’ятники в Києві, а польські експерти у Варшаві досі звіряють архітектурний план міста зі статутом Речі Посполитої.

© O. Berezowska, 2026